
IRVING STONE

CLARENCE DARROW

obhajuje

1948

NAKLADATELSTVÍ
ŠKUBAL A MACHAJDÍK
PRAHA

„Člověk vznikl z opice“

I

Clarence Darrow se blížil sedmdesátce a rozhodl se, že se připraví k odchodu do soukromí. Udělal si s Ruby výlet do Evropy. Tuto cestu jim umožnil jeden „těžký“ případ v jeho praxi. Harold McCormick, syn zakladatele McCormickovy továrny na žací stroje, nemohl dosíci rozvodu od své ženy Edith Rockefeller-McCormickové, třetí dcery Johna D. Rockefellera. „Z dvou advokátů, kteří vyřizovali můj případ,“ vyslovil se McCormick, „byl John D. Wilson aristokrat; druhý byl nabob. Když jsem se přesvědčil, že tito dva advokáti mě urážejí ve veřejném mínění, rozhodl jsem se, že zavolám advokáta demokratického a humanitářského. Vždycky jsem se obdivoval Clarenci Darrowovi pro jeho krásnou duši jako jednomu z velkých mužů. Měl jsem dojem, ujme-li se mého případu, že si veřejnost už nebude myslet, že jde jen o spor mezi dvěma milionářskými rodinami. Když jsem řekl Wilsonovi, že přiberu do případu Darrowa, vybuchl, že s Clarencem Darrowem nikdy nebude pracovat.“

Nakonec jsem ho přesvědčil, že kdyby znal Darrowa, jistě by měl k němu úctu. Wilson odpověděl: „Dobrá, Harolde, beru vás za slovo, sejdu se s ním a projednáme to.“ Darrow byl tak laskavý, sympatický, mírný a trpělivý s paní McCormickovou, že naše obtíže se rozplynuly a má žena souhlasila dobrovolně s rozvodem.“

Za několik porad dostal Darrow pětadvacet tisíc dolarů. Jeho obličej měl podivný a záhadný výraz, když držel v prstech šek, podobný výraz, jaký Ruby zjistila na jeho obličejí o rok později, když Darrowovi byli pozváni na jachtu newyorského advokáta Samuela Untermyera, který si svou praxí vydělal miliony. Když Ruby vstoupila na palubu v Miami, upevnil jí Untermyer na šaty orchideje,

kteří mu každý den posílali z jeho soukromých skleníků. Darrow tehdy trochu roztržitě pohlédl na Rubyinu orchidejovou ozdobu a zamručel: „Hm, snad jsem se měl věnovat zastupování korporací a společností. Pak bych měl pro tebe jachtu a každý den čerstvé orchideje.“

„Co bys dělal s jachtou?“ zeptala se Ruby.

Jako po celý život působily mu i nyní největší potěšení přednášky, debaty a psaní. Nejraději debatoval o náboženských otázkách; tyto rozpravy ho těšily tak, že jeho přátelé se domnívali, že má hluboké náboženské přesvědčení. Když byli v Cannes, často se díval na rybáře, jak vytahují sítě s úlovkem. Říkal: „Jsou jako Petr a Jan a všichni ti, kteří následovali Krista.“ Ale takové poznámky nezmírnily jeho původní pochybnosti. Když cestovali po Palestině, arabský lodník se nabídl, že je doveze na místo, kde Kristus kráčel po vlnách.

„Kolik to bude stát, když nás tam odvezete svou loďkou?“ zeptal se Darrow.

„Patnáct dolarů,“ odpověděl veslař.

„Nedívím se, že Ježíš šel raději pěšky,“ zamručel Darrow.

Nehledíc k tomu, že stále napadal intelektuální základy organizovaného náboženství, jeho přátelé o něm prohlašovali, že je nejzbožnějším mužem, jakého kdy poznali, jedním z mála opravdových křesťanů v Americe. Liberální duchovní, kteří s ním debatovali na schůzích nebo odpovídali na jeho články v tisku, rádi říkali: „To je muž, který žije podle Kristova učení.“ Jednoho večera, když dokončil přednášku pro studenty harvardské university, kongregační duchovní řekl posluchačům: „Nikdo nebyl větším pracovníkem pro dobro lidstva a pro Boha než Clarence Darrow.“ Jindy, když debatoval s dr. Shirley Casem z chicagské university na thema „Upadá křesťanství?“ Dr. Case řekl, že Clarence Darrow je argumentem proti úpadku křesťanství, protože žije podle Kristových zásad dokonaleji než kdokoli jiný.

Clarencův přítel a lékař, který se s ním stýkal čtyřicet let, dr. Leeming, se vyjádřil: „Darrow je příkladem křesťanského života. Neviděl jsem ještě, že by byl učinil něco nesprávného nebo nízkého.“ John Haynes Holmes, duchovní církve Community v Chicagu, o něm napsal: „Darrow měl ostrý jazyk, ironicky myslel a mluvil, byl pesimista a nevěrec, ale měl srdce, které nikoho nevylučovalo ze svých sympatií. Svým vlastním životem dokazoval opravdovost náboženství, které popíral. Tento svět byl pro něho světem bláznivým a krutým. Nemá podle jeho názoru smyslu, není zdravý a hlavně mu schází soucit. Lidé však potřebují soucitu právě proto,

že žijí v takovém beznadějném světě. Tento soucit chce Darrow vzbudit. Proto jeho srdce má tolik soucitu, jaký lidstvo zřídka poznalo. Darrowův soucit neměl hranic. Dosahoval všude, dotýkal se každého života. Zvláště náboženství věnoval utiskovanému člověku, považoval za zločinná díla každého chudáka, věnoval svou lásku zraněným, oskotancům, opovrhovaným. Od dob svatého Františka neviděl svět tolik soucitu v lidském těle. Od Ježíše Krista nevyskytl se takový případ evangelia do krajnosti. Je-li náboženství láskou, jako že jí jistě je, pak Clarence Darrow byl jedním z nejnábožnějších lidí, kteří kdy žili, a jeho pesimismus vyvěral spíše z jeho ducha než z pramenů víry.

Za své čtyřicetileté práce pro chudého, bídného a bezbranného dostával Darrow dopisy ze všech konců světa, v nichž neznámí lidé mu psali: „Bůh vám žehnej, Darrowe, jste opravdový křesťan!“

Přestože byl přesvědčeným materialistou, ačkoli řečnil po celé zemi proti nemravnosti lidské duše, trpěl neuhasitelnou touhou poznat nesmrtelnost. Když stárl, zabýval se touto otázkou stále častěji a byly doby, kdy byl touto myšlenkou přímo posedlý. Když jednou večerel s rabínem Goldmanem v Chicagu, přerušil domácí paní, která právě podávala roštěnou, a začal debatovat o nepravděpodobnosti Božské existence a posmrtného života. Jedenáctiletá dcerka Goldmanova vážně poslouchala, načež řekla: „Pane Darrowe, matka mi dala krabičku krásných korálek k narozeninám a když jsem ji upustila, korálky se rozběhly po podlaze, protože nebyly navlečeny. Potřebujeme Boha, abychom spojili všechny části života dohromady.“

Darrow se usmíval, když odpovídal: „Nebudu se přít s touto mladou generací. Patřím ke starší generaci, ta je pohodlnější.“

Rabín Goldman se o něm vyslovil: „Darrow byl spíše intuitivní než hluboký, byl spíše lidský myslitel než myslitel vzdělaný. Prohlašoval se za pesimistu, ale nemohl by milovat život a lidské bytosti, kdyby nebyl optimistou. Byla v něm velká část Starého Zákonu: velké zdůraznění svatosti jednotlivce, hodnota lidského života, význam spravedlnosti.“

Profesor A. Eustace Haydon, autorita ve srovnávacích dějinách náboženství, potvrdil úsudek rabína Goldmana. „Darrowův pesimismus byl obráceným optimismem. Dokazoval, že život stojí za to, aby byl žit, načež obrátil a dovozoval, že stojí za to, pracujeme-li pro lid.“ Chicagský žurnalista, s nímž Darrow spolupracoval na knize proti prohibici, napsal: „Darrow má křesťanský soucit, ale bez snášenlivosti pro to, co považuje za křesťanskou vyvýšenost a theologickou absurdnost.“

Měl ohromnou chuť k životu, ale žil podle zásad desatera jen natolik, jak může žít člověk, který musí zápasit o život v soutěživém světě. Byl člověkem se všemi lidskými chybami, nedostatky a vadami, ale byl civilisovanou lidskou bytostí v tom, že nemohl vidět trpět druhé lidi.

Jeho popírání se nikdy netýkalo náboženství samého, nýbrž těch odstínů, které neuznávaly výchovu a vědu, protože je považoval za škodlivé lidstvu. Čtyřicet let vedl boj proti těmto sektám, které odrazovaly své členy od vzdělání, které předpisovaly lidem co si mají myslet a tak zřizovaly nepřekročitelné kamenné hradby, bojoval proti sektám, které potíraly všechny poznatky vědy, odporující jejich článkům víry. Miloval křesťanskou etiku a obdivoval se jí, ale měl jen nechuť k těm náboženským článkům, které omezovaly činnost lidského mozku, vytyčovaly hranice lidské činnosti, omezovaly vzrůst a vývoj člověka, předpisovaly, co musí myslet, cítit a v co věřit, to jest bránily jeho mozku v naprosté svobodě. Vystupoval proti těm vyznáním, která brzdila přímé a naprosto svobodné uvažování, mrzčila tak mozek a zbavovala jej části jeho potenciální síly, rdousila jej, omezovala a zotročovala. Věřil celým srdcem, že bude-li jednou člověk úplně svobodný, musí být naprosto svobodný i jeho mozek, aby ho vedl k dokonalé svobodě, protože nikdo nemůže osvobodit člověka než on sám a člověk by nikdy nedokázal splnit svůj ohromný úkol, kdyby mu denně a po staletí nevěnoval všechny své síly, kdyby jeho mozek nebyl naprosto svobodný, kdyby člověk nezdokonaloval svůj mozek na stále mocnější a účinnější stroj, aby mu sloužil.

Svým příkladem a zásadami byl křesťanem, ale rozumově byl neznabohem. Nebyl atheistou, jak mu bylo všeobecně předhazováno, ač často používal atheistického tisku a řečnické tribuny k boji proti tomu, co považoval za nejzločinnější vliv úzkoprsého dogmatu. Nikdy se nestal atheistou, protože věděl, že je stejně těžké dokázat „Není Boha“ jako „Je Bůh“.

Duchovní občas volávali: „Víme, že bychom měli nenávidět Clarence Darrowa pro jeho neznabožské přesvědčení, ale když jsme s ním, máme ho rádi.“

Nikdo v Americe nebyl svým původem nebo temperamentem lépe připraven k utkání s Williamem Jenningsem Bryanem a fundamentalisty. Pořekadlo, že listonoš vždycky zvoní dvakrát, považoval za pravdivé a právě jako případ Loeb-Leopold dal mu příležitost vystoupit proti trestu smrti, tak nyní případ Scopesa a vývojové teorie mu poskytl možnost přivést do střediska mezinárodního zájmu svou kampaň proti útisku, pobožnůstkářství a nevědomosti,

pěstovanými jakousi intelektuálně ochromenou církví. Noviny nazvaly tento případ nejpodivnějším americkým procesem.

2

Případ Scopesa a vývojové teorie v Daytonu ve státě Tennessee se nevyvíjely najednou a nečekaně. Obě strany sbíraly síly a připravovaly bitvu několik let. V časném létě 1923 se William Jennings Bryan utkal v tisku s universitními profesory a nabídl sto dolarů v hotovosti každému, kde podepíše prohlášení, že osobně pochází z opice. Rozpoutal kampaň proti vědě, kterou otiskovala chicagská *Tribune*. Darrow odpověděl *Tribuně* dopisem, jemuž šéfredaktor přisoudil takový význam, že jej uveřejnil ve dvou sloupcích na první straně.

„Byl jsem velmi zaujat dopisem Mr Bryana a vaší odpovědí v úvodu níku,“ napsal Darrow. „Sledoval jsem rovněž snahy Mr Bryana, který chce vyloučit z veřejných škol vědu, a znám i jeho dotazníky profesorům různých kolejí, kteří věří ve vývojovou teorii a přesto jsou křesťané. Několik otázek Mr Bryanovi a fundamentalistům, bude-li na ně otevřeně odpověděno, může prospět pravdě — ovšem za předpokladu, že pravda je žádoucí. Myslím, že z tohoto důvodu by bylo účelné, kdyby Mr Bryan na tyto otázky odpověděl.“ Pak dal Bryanovi padesát otázek, aby zjistil, zda Bryan opravdu věří doslovně ve stvoření světa a života, jak je vyloženo v bibli, či zda je považuje za básnickou alegorii.

Bryan odpověděl: „Odmítám debatovat a zahájit rozpravu s lidmi, kteří jako Darrow popírají bibli.“

Po dvou letech musil odpovědět na všech padesát otázek jako svědek v soudní síni v Daytonu při otřásající scéně, která byla tragickým vyvrcholením jeho nesnadné životní dráhy. Když ústavní stránky případu byly vybojovány k prozatímnímu závěru, když obě strany pojednaly o právech svrchovaného národa dát si zákony, jaké považuje za vhodné, když kolem otázky, zda protivývojový zákon odporuje ústavě státu Tennessee nebo ústavě Spojených států vznikl beznadějný zmatek, padesát Darrowových otázek se náhle octlo v popředí zájmu: změnilo porážku ve vítězství, uvedly v pochybnost protivývojový zákon a zasadily smrtelnou ránu fundamentalismu.

V patnácti státech vzniklo již silné hnutí proti vyučování vývojové teorii. Stát Kentucky unikl tomuto nařízení jen rozdílem jednoho hlasu v zákonodárném sboru. Darrow se obával, že kdyby

Bryan a jeho společníci mohli nerušeně pokračovat ve svém díle, brzy by změnili biblické učení v jižních státech ve fundamentalistický diktát. Bryan neměl ani v úmyslu zastavit se na linii Mason-Dixonově. Jeho přiznaným cílem byl boj na Severu a na Západě, dokud neprosadí protivývojovou předlohu ve dvou třetinách států a nepodaří se mu připojit k ústavě Spojených států protivývojový dodatek. Předlohy o zastavení vládních podpor pro ethnologická bádání byly již připraveny a měly přijít na pořad nejbližšího zasedání kongresu. „Účelem tohoto hnutí,“ napsal *Daily Times* v Chattanoogaze, „jest snaha zabránit Smithsonovu ústavu v dalším bádání o původu člověka a donutit kongres, aby uznal biblickou teorii o vzniku lidského rodu.“

V Americe je rozlučka církve od státu tak dokonalá, že na veřejných školách se nesmí vyučovat náboženství. Fundamentalisté byli nyní rozhodnutí prosadit zákony, jež by zakazovaly vyučovat ve veřejných školách všem předmětům, které by v kterémkoliv směru odporovaly jejich vlastnímu pojetí náboženství. Odporuje biologie a zoologie biblickému popisu stvoření světa a člověka? Tím hůře pro biologii a zoologii! Odporuje bibli geologie nebo antropologie? Tím hůře pro geologii a anthropologii! V pozadí protivývojového hnutí se skrýval pokus přivést stát pod kontrolu církve, a to církve Williama Jenningse Bryana.

Darrow nebyl z těch, kteří byli přesvědčeni, že tohoto cíle nelze dosáhnout. Nebyly to skoro tytéž síly, které vnutily prohibici bráničimu se národu? Což jejich chvástaví zákonodárci nepřimhuřovali oko, nekřičeli, nezvířovali prach, neječeli a nakonec neprosadili svou? Souhlasil úplně s názory žurnalisty, který napsal: „Podle Mr Bryana nebude strana fundamentalistů uspokojena zapisováním zákazu do zákonů jednoho státu po druhém; chce, aby byl zapsán do ústavy Spojených států. Žurnalisté se smějí. Jsou to však titíž žurnalisté, kteří se smějí, když titíž lidé, nespokojeni získáváním jednoho státu po druhém pro prohibici, začali volat po osmáctém dodatku k ústavě.“

Cítil, že je nutno zakročít a zabránit Bryanovi a jeho Světovému sdružení fundamentalistů nikoli v jejich víře nebo provozování fundamentalismu, nýbrž v jejich pokuse vnutit své náboženství celému národu. Jakmile Charles Darwin vyhlásil své vývojové teorie, určité církve je začaly rozhořčeně popírat, zesměšňovaly je, pod trestem vyloučení zakazovaly svým členům studovat tuto zrádnou nauku, popíraly výsledky vědeckého bádání, nazývaly vědecké pracovníky a učitele podvodníky, atheisty, lháři, nástroji zla a rozkladu. Zápas o výchovu a vzdělání skončil však v Americe většinou vítězně; do-

konce university v jižních státech, jejichž obyvatelstvo neochvějně věřilo ve Starý Zákon, měly vědecká oddělení, kde se bez bázně pokračovalo ve studiích této theorie, neboť přinášela další a nové poznatky o vývoji lidstva. Amerika myslila, že spor již utichl; zapomněla však, že pokud bude lidstvo žít, žádný spor, ať je jakkoli krutý, hloupý, pošetilý, zbrklý nebo rozkladný, nezanikne.

A ve státě Tennessee předloha protivývojového zákona opravdu prošla sněmovnou a senátem, byla podepsána gubernérem a vyhlášena jako státní zákon. John T. Scopes, učitel přírodních věd a kapitán atletického mužstva vysoké školy v Rhea County byl zatčen, protože se prohřešil proti tomuto zákonu.

3

¶ Když Darrow odpoledne osmého července přijel do Daytonu, bylo město vyzdobeno jako ke karnevalu. Cesta vedoucí z Chattanooga byla vroubena nápisy „Drazí, přijďte k Ježíšovi“, „Při svých obchodech potřebujete Boha“, „Kde strávíte věčnost?“ V Main Street byly napjaty barevné transparenty a visely vlajky. Nově postavené stánky s párky, limonádou a sendviči vroubily chodníky. Většina krámků vyvěsila posměšné plakáty, na nichž opice louskaly kokosové ořechy. Universální obchodní dům J. R. Darwin a vyvěsil ohromný prapor „DARWIN MÁ PRAVDU — hleďte ji uvnitř.“ Prostranství před budovou zabrala protivývojová liga, která tu postavila prodejní stánky s Bryanovými knihami a svou brožurou *Peklo a vysoká škola*. Cirkusák, který přivezl dva šimpanze jako svědky obžaloby, najal si na Main Street krám a vystavil je ve výkladní skříni. Do Daytonu přijeli kazatelé několika set různých náboženských sekt; většina z nich byli nevzdělaní lidé, kteří absolvovali některý biblický institut na dalekém Jihu a udělali teď z města veřejný tábor misionářů; kázali na rozích ulic, vystavili si stany za městem a vyzývali ve dne i v noci chodce, aby se káli a navrátili k Ježíšovi. Na nárožích živějších ulic vyhrávali slepí, potulní dervišové ze vzdálených hor na píšťaly a zpívali nosovým hlasem žalmy. Sekta Holy Rollers si vybrala Dayton k výroční valné hromadě misionářů; každou noc se na břehu kroutili a svíjeli v extatických křečích náboženského zanícení. Tyto kousky měly za následek nevyhnutelné konstatování v novinách, že daytonští obyvatelé sami dělají ze sebe opice.

V době, kdy do Daytonu přijel Darrow, bylo město již zaplaveno dvěma rozličnými skupinami. Jednu stranu zastupovaly stovky no-

vinářů, fotografů, redaktorů, rozhlasových a telegrafních zpravodajů, vědeckých pracovníků, atheistů, liberálů a radikálů, kteří se tu sjeli na letní prázdniny, aby viděli, jaké vítězství si odnese jejich strana; zaplnili hotely a pensionáty a taktéž pokoje v soukromých domech. Druhou stranu tvořili farmáři z okolí, živořící rodiny z kopců, nezaměstnaní horníci, pocestní a potulní žebráci všeho druhu, většinou fundamentalisté, kteří doufali ve velké vítězství své strany; přespávali ve vagoncích, chatrných vozech, stanecích a na zemi pod stromy. Když byl proces zahájen, bylo domorodé obyvatelstvo ve vlastním městě v menšině; ani reportéři nečinili rozdíl mezi usedlými občany a návštěvníky. Článek o Daytonu, který do *The New Republic* napsal Frank R. Kent, byl pravdivý v době zahájení procesu, ale nevystihoval přesně Dayton před nebo po kritickém období, kdy město bylo středem zájmu celé Ameriky.

„Náboženství, základní biblické náboženství, je v této zemi velkou věcí — je to náboženství táborových schůzí a podivných, násilně akrobatických sekt všemožných odstínů, které všechny spočívají na líteře bible. Celý kraj je přesycen náboženstvím. Devět desetin lidí je do něho pohrouženo. Je to jejich způsob rekreace, zrovna tak jako jejich prostředek k vykoupení, jejich jediná útěcha v bídné existenci. Je pravdou do posledního písmene, že, pokud jde o většinu lidí, zaujímá náboženství, jehož ztrnulost lze těžko stupňovat, všechny jejich myšlenky, pokud se netýkají jejich práce. V Daytonu nahrazuje náboženství golf, bridge, hudbu, umění, literaturu, divadlo, tanec, kluby. Kdyby náboženství náhle zmizelo, zjistili bychom s politováním zoufalství a bídu.“

Nehledě ke karnevalové úpravě, Darrow shledal Dayton přívětivým a kvetoucím městem s dvěma tisíci obyvatelů, ležícím v krásných Cumberlandských horách. Město mělo mnoho krásných domů, dvě banky, přádelnu, konservárnu, továrnu na proutěné koše, vysokou pec Cumberlandské uhelné a železářské společnosti. Okolní kraj poskytoval dobrou úrodu jahod, tabáku, pšenice, sojových bobů, jetele. Main Street, kde nejpůsobivější budovou byl pohodlný hotel Aqua, byl zastavěn cihlovými a dřevěnými domy.

Darrow se seznámil s množstvím pokrokových a liberálních lidí. Byl tam pokrokový Čtenářský klub, který se snažil četbou nových knih udržet krok s dobou a založil Daytonskou knihovnu. Na druhé straně se setkal s neliberální skupinou, fanatiky, kteří chtěli dozírat na smýšlení a city druhých. Uprostřed byla skupina Daytoňanů, z nichž mnozí absolvovali vysokou školu a jejichž děti často navštěvovaly kolej v jiném městě. Dayton byl vroucně zbožný; jeho dva tisíce obyvatelů vydržovaly devět kostelů. I nevzdělanější z nich

postávali v hloučcích přes půlnoc a debatovali o náboženských otázkách a o tom, zda Kristus žil, aby spasil lidstvo, nebo zda zemřel, aby spasil lidstvo. Pokud však Darrow mohl zjistit, ani jediný obyvatel Daytonu, intelektuál nebo fanatik, nevzal dítě ze školy proto, že by nesouhlasil s vyučováním. Dayton věřil ve stvoření člověka, jak je vylíčeno v biblické knize Genesis, byl značně skeptický, pokud jde o vývojovou teorii, ale neučinil nic, pro co by si zasloužil výsměch, opovržení nebo hanbu, která se teď snesla na jeho hlavu, když se města zmocnily síly, které se vymkly jeho dozoru.

Daytonští obchodníci původně podporovali myšlenku procesu, protože se domnívali, že Dayton vynikne a proces mu získá stálý příliv turistů. Vytiskli hezkou brožuru s heslem *Proč právě Dayton?* ozdobenou kresbami města a jeho hlavních továren. Knížka umožnila městu, aby chvějícím se hlasem, ale přesto se snahou o upřímnost řeklo, proč k tomuto sjezdu v Cumberlandském kraji došlo logicky, fundamentalisticky a vývojově, proč se město stalo jevištěm světové komedie nebo tragedie podle toho, pro které stanovisko se diváci rozhodnou. Daytonská vedoucí žurnalistka napsala: „Byla jakási naděje, že významné osoby shledají Dayton tak poutavým, aby o něj metaly los. Zdálo se, že obyvatelé jsou nadšeni, že do jejich středu sestoupily právnícké a literární veličiny, abysledovaly proces.“ Ale členové Daytonského pokrokového klubu si uvědomili, že mají na krku vážný proces a ne jen výnosnou frašku; dali sejmut plakáty s opicemi a zřekli se úmyslu rozdat účastníkům „opicové medaile“.

Obchodní komora uspořádala pro Darrowa banket, na němž se mu dostalo čestného titulu plukovníka. Tatáž organizace uspořádala několik dnů předtím banket i pro Bryana, na němž se objevil v bílé lehké helmě, takže od krku nahoru vypadal jako hráč vodního pola. Bryan ohlásil, že proces bude soubojem až do smrti jednoho z protivníků. Plukovník Darrow odpověděl: „Zmírníme vliv Mr Bryana záplavou vědeckých svědectví.“

Tři měsíce před zatčením Scopese přednášel William Jennings Bryan v Nashvillu na thema „Mluví bible pravdu?“ Ač se nezabýval právy šestatřicet let, nabídl své služby jako žalobce proti Scopesovi, a statisíce lidí, kteří na Jihu vyslechli jeho přednášku o pravdivosti bible, žádaly, aby tato nabídka byla přijata. V této době byl na Jihu Darrow také a mluvil na výročním shromáždění americké psychiatrické společnosti v Richmondu ve Virginii o „Rozumném léčení zločinnosti“. Toto pozvání bylo pro něho velkou počtou, protože byl prvním právníkem, který za osmdesát let existence této společnosti byl pozván k projevu na výroční valné hromadě. Večer 13. května 1925 byl v mešitě představen pěti tisícům lékařů, du-

chovných, učitelů, obchodníků a jejich ženám. Zvolil si thema: náboženství proti vědě. Během přednášky se rozpoutala vráva; klidně ji přešel a popřel „divine-inflatus“ koncepci o vzniku člověka biologicky podloženou úvahou, která se dá nejlépe nazvat „divine de-flatus“. Celou hodinu nebo ještě déle udržoval posluchače v napětí. Mluvil prakticky bez poznámek, projevil znalosti biologie, psychologie a práva, okořeněné krásnými vložkami humoru a potouchlého cynismu.

Dobře se bavil. Dr. James K. Hall řekl: „Darrowův příjezd do Richmondu otfásl slavnostní náladou města a uvolnil názory některých našich psychiatrů. Clarence Darrow působil na mne dojmem poctivého, nebojácného a skromného muže, vášnivě zaujatého hledáním pravdy a touhou žít podle ní. Ačkoli mluvil neorthodoxně, považují ho za velmi zbožného.“

Příštího dne ho pozval Dr. Beverly Tucker společně s Dr. Hallem a romanopiscem Jamesem Branchem Campbellem na vyjíždku do okolí. Toho rána noviny ohlásily, že William Jennings Bryan vystoupí jako žalobce proti Scopesovi v Daytonu. Clarence byl hluboce vzrušen.

„Rozhovor s Darrowem se nám všem velmi líbil,“ řekl Dr. Tucker, „takže se domnívám, že jsme mu nepopřáli času, aby si prohlédl krajinu. Vyprávěl nám, že má zájem o zatčeného Scopese a že právě slyšel, že v obžalobě proti Scopesovi vystoupí Bryan. Pak skoro toužebně poznamenal: Rád bych se s Bryanem v tomto případě utkal. Myslím, že bych ho mohl porazit. Jsem ochoten to učinit zcela bezplatně. — Odpověděl jsem: Proč tedy nenabídnete své služby jako advokát na tomto podkladě? — Odpověděl: Myslím, že bych dal v sázku svůj krk. — Nicméně, když jsme se vrátili do Richmondu, upozornil jsem ho, že ve dvoraně hotelu Jefferson je telegrafní úřad, kdyby si snad přál nabídnout své služby obhajobě. Myslím, že to udělám, odpověděl mi. Zašli jsme do telegrafní kanceláře a Darrow poslal telegram.“

„Po prvé a naposled, jen jednou ve svém životě,“ vyslovil se později Darrow, „nabídl jsem své služby dobrovolně. Učinil jsem tak proto, že jsem se opravdu chtěl účastnit tohoto procesu.“

Týden předtím, když byl v New Yorku, hovořil o protivývojovém procesu s Arthurem Garfieldem Haysem a Dudleyem Fieldem Malonem z Jednoty pro občanská práva; všichni tři se rozhodli, že pro spor bude lépe, účastní-li se ho jen advokáti z Tennessee. Účast Bryanova přesunula těžiště z právní otázky na náboženskou; kdyby se byl Bryan neúčastnil obžaloby, Darrow by v tomto procesu nebyl nikdy vystoupil jako obhájce.

Vrátil se okamžitě do New Yorku, aby o nadcházejícím procesu pohovořil s Durantem. Pod záhlavím DARROWOVY OBAVY O BRYANA A VŠECHNY NEVĚDOMÉ POBOŽNŮSTKÁŘE newyorský *World* o něm napsal, že hanbu za protivývojovou předlohu vkládá na bedra Williama Jenningse Bryana. „Mr Bryan převzal své názory od svých předků a nezměnil na nich ani písmeno. Jsou obavy, že spočívají na přesvědčení, že člověk nemá myslet na sebe, že smí studovat jen to, co studovali jeho předkové, že člověk nemá studovat nebo učit se tomu, co by chtěl.“ Když tyto řádky byly příštího dne uveřejněny v Tennessee, zákonodárce John Washington Butler byl hluboce uražen. „Já jediný jsem odpovědný za protivývojovou předlohu,“ řekl. „Mr Darrow se mylí, tvrdí-li, že s ní má něco společného William Jennings Bryan.“

John Washington Butler byl skromně zámožný farmář, který na statku o rozloze sto dvaceti akrů pěstoval kukuřici, tabák a pšenici. Byl to obtulostlý muž s krabatým obličejem a otevřenými způsoby. Do školy chodil toliko pět let a to jen v zimě, kdy se nedalo sedlačit. V roce 1922 potulný kazatel z Nashvillu kázal s kazatelnou Butlerova primitivního baptistického kostela o mladém muži, který navštěvoval universitu a vrátil se domů s přesvědčením, že člověka nestvořil Bůh, nýbrž že vznikl z nižšího druhu zvířat. Butler se nad tímto kázáním zamyslel, ježto byl zbožný a svých pět dětí vychovával podle slov bible krále Jakuba.* Věděl, že vývojové theorii se vyučuje na vysokých školách v Tennessee a nezdálo se mu ani správné, ani spravedlivé, že veřejné školy, vydržované z daní okolních farmářů ohrožují náboženství, vštěpované do dětských duší doma.

V tom roce Butler kandidoval za okres do senátu; jedním bodem jeho programu byl požadavek, aby bylo na školách v Tennessee zakázáno vyučování vývojové theorii. „Devadesát devět procent lidí v mém okrese smýšlelo jako já. Říkám devadesát devět ze sta, protože někdo snad byl opačného názoru, ale pokud vím, není v celém okrese ani jediný občan, který by věřil ve vznik člověka tak, jak učí vědátoři. Když mi bylo devětačtyřicet, uvažoval jsem, co udělám na své narozeniny, a řekl jsem si: Dobrá, první věcí bude, že sestavím tento zákon. Napsal jsem si ho doma po snídání, jak jsem ho měl v hlavě. Pak mi ho písař v kapitolu opsal na stroji a teď vypadá tak, jak jsem ho prvně promyslel.“

V tennesseeské sněmovně prošla předloha zákona sedmdesáti

* Oficiální anglická bible.

pěti proti pěti hlasům. Zákonodárci později řekli, že předlohu poslali do senátu v přesvědčení, že ji senát zabije. Senát ji však schválil čtyřiařiceti hlasy proti šesti, když dva senátoři promluvili proti ní. Senátoři se později přiznali, že osnovu schválili v přesvědčení, že ji guvernér nepodepíše. Guvernér ji podepsal 21. března 1925 s poznámkou, že nikdy nenabude platnosti. Nashvillský *Southern Agriculturist* prohlásil: „Byli bychom nevěrní dětem Tennessee a druhým státům, kde podobné zákony nejsou v platnosti, kdybychom proti němu neprotestovali.“ Byla to horlivost jedenatřicetiletého ředitele Cumberlandské uhelné a železářské společnosti, která strhla na tento zákon okamžitou pozornost.

George Rappelyea vyrostl na Third Avenue v New York City; jako hoch prodával noviny u vchodu do podzemní dráhy na Times Square. Studoval krátký čas v koleji geologii, odjel na Jih na geologickou studijní cestu, objevil hlavní žílu Cumberlandské uhelné a železářské společnosti, která zmizela jakýmsi nedopatřením, a za odměnu byl jmenován ředitelem dolu. „Byl to nečistý malý človíček se špatně udržovaným chrupem,“ napsala o něm paní Haldeman-Julesová. „Jeho tmavohnědé oči za brýlemi s rohovou obroučkou jsou jasné a čilé. Je vědecky založen, je otevřený a ukázněný; jeho mentální poctivost a naprostá upřímnost jsou zřejmé.“

Rappelyeaova nechuť k fundamentalismu se ostře projevila v den, kdy odešel do hor na pohřeb osmiletého hochy, který byl rozdrčen mezi dvěma uhelnými vozíky. „Tento hoch zde,“ řekl fundamentalistický kazatel, stojí u malé rakve před nařkajícími rodiči, „se nyní smaží v pekelných plamenech, protože jeho tatínek a maminka ho nedali pokřtít.“ Když Rappelyea protestoval, kazatel mu důstojně odpověděl: „Mr Rappelyea, můžete poroučet lidem v dole, ale nemáte na to právo v našem náboženství.“

„To není však náboženství, nýbrž hrozná pověra!“

„Taktikou našeho náboženství je boj,“ odpověděl kazatel, „a my je touto taktikou prosadíme.“

„Za několik dní,“ řekl Rappelyea, „jsem slyšel, že tito lidé, fundamentalisté, schválili protivývojový zákon a proto jsem se rozhodl, že na ně upozorním veřejnost. Všichni mi doporučovali, abych se uklidnil a zapomněl na to, ale nemohl jsem.“

Když byla protivývojová osnova schválena, John T. Scopes odešel k svému řediteli a ukázal mu, že Hunterova *Civic Biology*, která byla pět let standardní učebnicí na všech vysokých školách v Tennessee, odporuje zákonu. Ředitel rozhodl, že bude moudřejší pokračovat ve vyučování jako dosud a neupozorňovat na to, protože za několik týdnů bude konec školního roku. Scopes vyprávěl tuto příhodu své-

mu příteli Rappelyeaovi a četl mu stránky z *Civic Biology* s tvrzením, že člověk se vyvinul z nižšího druhu zvířat. Rappelyea četloznámení, že Unie pro občanská práva v New Yorku se postaví za každého učitele, který by byl stíhán podle protivývojového zákona. Večer dopsal Unii a otázal se, zda je ochotna financovat obhajobu v případě, kdyby uspořádal zkušební proces v Daytonu. Arthur Gabriel Hays, vedoucí hlava této organizace, který se snažil poskytnout zákonnou ochranu každé americké svobodě, se zaručil nejen za vydání spojená s obhajobou, ale nabídl odměnu tisíc dolarů i každému advokátovi, který vystoupí jako žalobce.

Pozdě odpoledne pátého května Rappelyea zašel do Robinsonovy drogerie, která byla uprostřed města dostaveníčkem občanů, a koupil si se svými druhy u zmrzlinového pultu za pěták limonádu. Do obchodu zašli po práci tři daytonští advokáti. Vznikla vášnivá debata o platnosti protivývojového zákona.

„Johnny,“ oznámil Rappelyea Scopesovi, který si sem zašel na sklenku sody. „Johnny, budete zatčen.“

„Proč?“ zeptal se Johnny klidně. Byl to skromný hoch, jeden z nejoblíbenějších členů obce, hlavně mezi studenty, ač někteří příliš zbožní občané ho kritisovali, že kouří cigarety a tančí.

„Pro porušení tenneeseeského protivývojového zákona. Protože učíte, že člověk vznikl z nižšího druhu zvířat.“

Zatím co obrýlený Scopes srkal svou sodovku, Rappelyea pokračoval vážně: „Americká unie pro občanská práva slíbila, že vás bude hájit.“

„Dobrá,“ odpověděl Scopes klidně, „posloužím jako zkušební případ.“

Rappelyea odešel pro šerifa a vymohl na něm zatykač na Johnna Scopese. Do Robinsonovy drogerie se dostavil detektiv, aby ho zatkl. Za čtyři dny se sešla velká porota okresu Rhea a obvinila Scopese z porušení protivývojového zákona.

Rappelyea pojal romantickou myšlenku otevřít znovu Mansion, velký dům na okraji města, který stál několik let prázdný. Byl zastíněn vysokými stromy, byl dosti vzdálen, aby poskytoval klid a byl jediným velkým domem v blízkosti, kde by se mohli ubytovat advokáti a odborní znalci, jejichž příjezd bylo možno očekávat. Okolnost, že dům byl v zanedbaném stavu, že roury nevydaly ze sebe ani kapku vody k mytí nebo na holení, Rappelyea neodstrašila. Nastěhoval tam několik postelí, stůl a židle a očekával příjezd hostů. Jeden z návštěvníků poznamenal: „Je to Rappelyeaův podnik; je impresariem a velmi si zakládá na svých umělcích.“

Darrow přespal v pustém domě jen jedinou noc. Příštího dne při-

jela Ruby a jako zázrakem se přestěhoval jeden z místních bankéřů se svou rodinou na úpatí hor, takže Darrowovi se mohli nastěhovat do jeho bytu a pohodlně se zařídit. Protože město bylo zaplaveno návštěvníky, bylo velmi svízelné nakupovat potraviny, hlavně mléko a máslo, a bylo téměř nemožné opatřit si led. Koncem týdne odjeli Darrowovi do hor, aby se vyhnuli úmornému vedru; když se vrátili, shledali, že jejich soused Wilbur naplnil jejich ledničku ledem, mlékem, smetanou a máslem k pondělní snídani.

„Obyvatelé města se k nám chovali neobyčejně vlídně,“ poznamenala Ruby, „přes rozdíly v názorech. Ani jediný z nich neprojevil nikdy nejmenší nezdvořilost, až snad na Bryanovy. Neseznámila jsem se s nimi a nemohu říci, zda by se ke mně byli chovali nevlídně, ale v každém případě se dívali na druhou stranu, když jsme se setkali.“

V pátek desátého července vyšli Clarence a Ruby časně ráno ze svého vypůjčeného bytu a odebrali se do soudní budovy okresu Rhea, velkého cihlového domu svěžičkami, obklopeného hezkým trávníkem a polozastíněného javory, duby, topoly a gumovníky. Když Darrow vstoupil do soudní síně, uviděl velký prapor s nápisem: „Čtete ve své bibli po celý týden každý den!“ Na vývěsním štítě blízko vchodu do soudní síně byl nápis: „Buďte dobrým andělem!“ Na zeleném trávníku se tísnili prodavači vlajek, opiček, horkých párků a limonády, a bosí kazatelé, kteří se hlasitě modlili a kázali hlučnými hlasy posluchačům. Jeden z pozorovatelů napsal: „Bylo těžké pro diváka zjistit, zda desátého července uspořádal Dayton tábor lidu pod širým nebem, pout, výroční trh, karneval nebo opožděnou oslavu státního svátku Čtvrtého července. Všichni lidé byli doslovně zachvázeni náboženským vzrušením.“

Ač bylo časně zrána, byly trávník a soudní budova zaplaveny horkými slunečními paprsky. Darrow vystoupil po schodišti do soudní síně, kde bylo místo pro více než sedm set lidí; dalších tři sta sedadel bylo přistaveno. Prorazil si cestu spěchajícími diváky a kolem stolu, kde zasedlo již mnohem více žurnalistů než se jich shromáždilo při washingtonské odzbrojovací konferenci. V síni byly umístěny mikrofony, aby celý proces mohl být vysílán rozhlasem; byl to první rozhlasový přenos tohoto druhu. Byli přítomni francouzští, němečtí a angličtí dopisovatelé, kteří denně podávali telegrafické zprávy svým redakcím.

Všichni seděli bez kabátu s vyhrnutými rukávy u košile a s límcem otevřeným u krku; v tomto davu Darrow vypadal jako dobře oblečen, protože svou obvyklou černou vázanku nahradil bílou, kterou odmítl sejmout, a měl na sobě skvělé červené šle; v jeho pětačtyři-

cetileté praxi to bylo pravděpodobně po prvé, že se podobal dobře oblečeným členům soudu, ač nemohl soutěžit s Dudleyem Fieldem Malonem, který i v nejparnější vedru měl na sobě kabát.

Za stůl obhájců zasedli Clarence Darrow, Arthur Garfield Hays, Dudley Field Malone a John Randolph Neal z Tennessee, bývalý soudce a vedoucí ústavní právník státu, který dříve zastupoval Americkou unii pro občanská práva. Ač Neal vystupoval jako obhájce, zůstal raději v pozadí, aby se zabýval ústavními otázkami a rozvážně ponechal svým kolegům, aby byli v popředí zájmu, když šlo o spor mezi náboženstvím a vědou. Malone byl hezký, elegantně oblečený, výmluvný advokát, který neměl tušení o vývojové teorii, ale který, jak Darrow o něm poznamenal, byl neobyčejně spolehlivý. Arthur Garfield Hays, malý, zavalitý, s přísným obličejem, byl znamenitou a potřebnou rovnováhou výmluvného Darrowa; mimo svou odvahu a dlouholetou oddanost nepopulární věci občanských svobod byl odborníkem v technice právních otázek a vždy trval na přesném psaní protokolů.

Proti nim za stolem obžaloby seděl William Jennings Bryan se synem, dřívější generální návladní Ben McKenzie a jeho syn, generální návladní Stewart a bratři Kockové z Nashvillu. Soudcem byl John Raulston z Daytonu.

Bryan ohlásil: „Proces odhalí útok na uznané náboženství, trvající již celou generaci. Úspěšný útok by zničil bibli a s ní i uznané náboženské vyznání. Kdyby vyhrál vývoj, křesťanství by bylo zničeno.“ Darrow namítl: „Je souzen Scopes, je souzena civilisace. Žaloba otvírá brány vládě pobožnůstkářství, podobající se středověku. Kdyby zvítězila, nebylo by chráněno přesvědčení ani jediného občana.“

Soudce Raulston klepl svým kladívkem. Opičí proces byl zahájen.

5

Reverend Cartwright pronesl dlouhou modlitbu, která zřejmě nadřžovala žalobě: „Jsme si vědomi, Otče náš, že Jsi pramenem naší moudrosti a naší síly. Nemůžeme myslit čisté myšlenky a konat čisté skutky, kdybys nám nepomáhal Ty a Tvůj svatý duch. S vědomím své slabosti, křehkosti a nevědomosti se utíkáme dnes ráno k Tobě, náš Božský Otče, a hledáme u Tebe moudrost, abychom záležitosti tohoto soudu vyřídili takovou cestou a takovým způsobem, aby Tvé jméno bylo ctěno a slaveno mezi lidmi na zemi.“

První srážka mezi advokáty byla příznačná pro místní rozdíly,

kteří ve sporu spolupůsobily. Soudce Raulston ohlásil: „Jsme šťastni, že můžeme uvítat právníky z cizích států jak na straně žaloby, tak na straně obhajoby.“ Obhájci se na sebe zmateně podívali, ale nikdo neřekl ani slova, dokud generální návladní McKenzie neprohlásil protivývojový zákon za tak jasný, že mu musí rozumět každý šestnáctiletý Tennessean; jestliže však „tito pánové mají ve velkém metropolitním městě New Yorku nějaké zákony, které mu odporují, nebo snad ve velkém bílém městě na Severozápadě...“ Pak teprve obhájci protestovali proti vytyčování zeměpisných rozdílů poukazem, že jsou procesu přítomni jako američtí občané. Soudce Raulston, který byl zdvořilý, ač trochu bombastický ve slovech, chtěl vylít olej na rozbouřené vlny a odpověděl: „Žádám vás, pány z New Yorku nebo z jiného cizího státu, abyste vždy měli na paměti, že jste našimi hosty a že vám poskytujeme výsady, práva a výhody jako každému advokátovi.“ Obhájci se resignovaně posadili.

Protože Scopes byl obviněn neobyčejně kvapně, požádal generální návladní Stewart, aby byla proti obviněnému vypracována nová obžaloba. Byla svolána velká porota. Soudce Raulston jí přečetl první kapitulu z protivývojového zákona: „Budiž zákonodárným shromážděním státu Tennessee vyhlášeno, že je všem učitelům na univerzitách, normálních a veřejných školách, které jsou vydržovány zcela nebo částečně z veřejných prostředků státu, zákonem zakázáno vyučovat jakékoli teorii, která by popírala líčení Božského vzniku člověka, jak je popsáno v bibli, a vyučovat místo toho, že člověk vznikl z nižšího druhu zvířat.“

Ježto zákon prohlašoval za nezákonné vyučovat jakékoli teorii, která popírá stvoření člověka podle bible, vzal soudce Raulston do ruky pořádně odřený výtisk Starého Zákona, přečetl prvních čtyřiaadvacet odstavců z knihy Genesis a pak zvolna pronesl:

25: *I učinil Bůh zvěř zemskou podle pokolení jejího, též hovada podle pokolení jejích, i všeliký zeměplaz podle pokolení jeho. A viděl Bůh, že bylo dobrá.*

26: *Řekl opět Bůh: Učíme člověka k obrazu našemu, podle podobenství našeho, a ať panují nad rybami mořskými, a nad ptactvem nebeským, i nad hovady, a nade vši zemi, i nad všelikým zeměplazem, hýbajícím se na zemi.*

27: *I stvořil Bůh člověka k obrazu svému, k obrazu Božímu stvořil jej, muže a ženu stvořil je.*

Velká porota pohotově připravila novou obžalobu na Johna T. Scopese.

Jelikož si porotní kandidáti mysleli, že jim služba v soudní síni zajistí při procesu výhodné místo, jen málo jich tuto funkci odmítlo.

Darrow se účastnil jejich zkoumání, ale v úvahu přicházející porotce vyslyšel jen mírně; ti, kteří byli připuštěni, byli farmáři středního věku a z nich jedenáct bylo pravidelnými návštěvníky bohoslužeb. Jeden porotce, který se přiznal, že neumí ani číst, ani psát, byl schválen oběma stranami, protože o něm bylo řečeno, že umí přemýšlet a má dobré uši.

Po prvním zasedání v pátek bylo líčení odročeno na pondělí, aby advokáti obhajoby, kteří se sjeli z různých měst, měli možnost si vypracovat plán obhajoby a dohodnout se s vědeckými pracovníky, učiteli a duhovními, kteří přijeli do Daytonu vysvětlit vývojovou teorii. Za stolem v Mansion se konalo několik horečných porad, ale v neděli odpoledne bylo Darrowovi tak dobře, že opustil s uspokojením své kolegy a odjel do Chattanooga, kde ve Sdružení mladých židovských mužů přednášel o Tolstém.

Soud se sešel v pondělí dopoledne. Dav diváků změnil jaksi svůj vzhled; farmáři, chodící obvykle v overallech a bavlněných pruhaných kazajkách, se objevili jako rození Daytoňané v nejlepších šatech. Den byl věnován technickým stránkám zákona a jeho ústavnosti, protože obhajoba ihned požádala soudce Raulstona, aby žalobu proti Johnu Scopesovi odmítl. Po dobu jednání o tomto bodě byla porota vykázána ze soudní síně. Uplynulo mnoho dnů, než jí bylo dovoleno vrátit se.

John Neal prohlásil, že protivývojový zákon odporuje ústavě, protože již název zákona je vadný a neobsahuje nic z toho, co je v jeho znění, a že porušuje tu část ústavy státu Tennessee, která praví: „Vědomosti, učení a ctnosti jsou podstatné pro zachování republikánských institucí. K dosažení tohoto cíle ve všech krajích státu se znamenitě hodí rozšiřování možností a výhod učení a bude proto povinností generálního shromáždění podporovat ve všech příštích zasedáních literaturu a vědu.“ John Neal pokračoval, že zákon porušuje dále ústavu státu Tennessee, která stanoví, že „všichni občané mají přirozené a nezadatelné právo uctívat všemocného Boha podle hlasu svého svědomí“. Arthur Garfield Hays požadoval, aby žaloba byla soudem odmítnuta, protože protivývojový zákon nerozumně zvyšuje policejní moc státu a omezuje práva jednotlivců. Dudley Field Malone žádal, aby žaloba byla odmítnuta z důvodu, že zákon vnucuje občanům státu Tennessee určité náboženské názory podle určité náboženské knihy.

Když Darrow přišel po polední přestávce do soudní síně, kde právě došlo k nejostřejším sporům, řekl svým přátelům, že si vyhrne rukávy a dá svým odpůrcům co proto. Newyorský *Times* napsal: „Lidé natahovali krky, protože Darrow vzbuzuje všude velký zá-

jem. Je znám jako „odpadlík“ a lidé se zvědavě dívali na jeho sehnutou postavu s vráscitým obličejem a velkou hlavou. Byl bez kabátu, červené šle se mu odrážely od košile, která na levém loktě byla trochu natržena. Vstal, minutu přemýšlel, pozdvihl ramena skoro až k uším, pozvolna je zase spustil a pak, když zabručel několik trpkých slov o svých odpůrcích, vysunul hlavu kupředu a ohrnul spodní ret. Jindy se pohupoval v bocích a jen zvolna pronášel svá slova, aby se pak náhle vztyčil, udeřil jako blesk a zahrnul své protivníky rozhořčenou záplavou káravých výrazů.“

Při zahájení Darrow označil protivývojový zákon za „nestydatý a drzý útok na vědu, k jakým docházelo ve středověku“. Potom se obrátil k Williamu Jenningsu Bryanovi, který dosud seděl mlčky a ovíval si rukou obličej. Nesmlouvavými slovy prohlásil, že jedině Bryan je odpovědný za tento „pošetilý, darebný a hříšný proces“. Diváci slyšeli, jak je jejich vůdce označován za pošetilého, darebného a hříšného člověka, a Darrow znovu cítil vyrůstat proti sobě známou zeď odporu. Tento odpor byl skoro hmatatelný, když dokazoval, že může být právem nazván odpadlíkem, když tvrdí: „Při poctivém a spravedlivém výkladu ústavy nemá stát Tennessee více práva vyučovat bibli než jiné svaté knize, jakou je na příklad korán, kniha Mormonů, kniha Konfuciova, kniha Buddhova, essaye Emersonovy nebo jiná kniha z tisíce knih, v nichž lidské duše hledají útěchu ve svých zmatcích.“

Vím, že jsou na světě miliony lidí, kteří nalézají v bibli útěchu v době nesnázi a ulehčení v nouzi. Byl bych posledním člověkem na světě, který by učinil něco, aby je o to připravil. Mám přesně stejné city vůči každému náboženskému vyznání každého živého lidského tvora. Najde-li někdo něco na tomto světě, co mu přináší útěchu, zdraví a štěstí, myslím, že na to má právo. Nevidím v tom žádný přestupek. Ale bible není jen jedna kniha. Bible je složena ze šedesáti šesti knih, napsaných v rozpětí skoro tisíce let, některých velmi časně, jiných poměrně pozdě. Je to především kniha náboženství a mravnosti. Není to kniha vědecká. Nikdy jí nebyla a nikdy jí nechce být.“

Věřil, že to, co řekne v těchto několika hodinách obhajoby, bude jedním z nejdůležitějších projevů v jeho životě. Proto se nechtěl omezit jen na obhajobu práva neznabožství, nýbrž chtěl dosáhnout toho, aby jeho důvody spočívaly pevně na zákoně, protože kdyby zákony státu nechtěly zaručit občanu svobodu přesvědčení, obyvatelé státu by mu ji nezaručili nikdy. S námahou shledával zákonné a technické důvody, aby dokázal, že zákon je neudržitelný, že je tak neurčitý a nejasný, že žádný občan ho nemůže plnit nebo se

proti němu prohřešit a že je docela možné zákon porušovat a zároveň respektovat, protože věda pouze osvětluje poetický popis v knize Genesis; uvedl dále, že ústava státu Tennessee, která byla sestavena podle americké ústavy, sepsané Thomasem Jeffersonem, obsahuje ustanovení, že nesmí být vydán žádný zákon, který by odporoval zásadě náboženské svobody.

„Vědět více než vím já, to se považuje v Tennessee za zločin. Vydá se zákon, zakazující učení. Tento zákon praví, že je zločinem vyučovat na veřejných školách o původu člověka čemukoli, co odporuje božskému podání, obsaženému v bibli. Bible se stala měřítkem, jímž se má měřit inteligence a vědomosti každého občana. Jsou vaši matematikové dobří? Podívejte se do Eliáše, kapitola I., odstavec 2. Je vaše filosofie dobrá? Podívejte se do Samuela, kapitola II, odstavec 3. Je vaše chemie dobrá? Podívejte se do knihy Deuteronomium III. 6, nebo do jiné kapitoly, pojednávající o síře. Každý zlomek vědomostí, které někdo má, musí být přezkoumán s náboženského hlediska.“

Když Darrow stál před soudcem Ralstonem s palci, zastrčenými za šle, divili se obyvatelé, jak člověk, který vypadá a pohybuje se jako farmář, může hlásat tak kacířské názory. „Můžete-li dnes vzít takovou otázku jako je vývoj a udělat z ní zločin, přednáší-li se na veřejných školách, můžete zítra prohlásit za zločin, bude-li se jí vyučovat na školách soukromých. V příštím roce můžete vyhlásit za zločin, bude-li se o ní mluvit v kostele. Při příštím zasedání zákonodárného sboru můžete zakázat knihy a noviny. Brzy můžete poštvát katolíky proti protestantům a protestanty proti jiným protestantům a pokusit se vnutit své náboženské přesvědčení všem občanům. Můžete-li učinit prvé, můžete dokázat i druhé. Nevědomost a fanatismus jsou vždycky čilé a je potřebí je krmit. Potřebují stále více potravy a pohlcovat stále širší kruhy. Za nějakou dobu, Vaše Ctihodnosti, povstane muž proti muži a církev proti církvi, dokud nepůjdeme s vlajícímí prapory a vířícími bubny zpět do slavného věku šestnáctého století, kdy tupověrci zapalovali hranice, aby upálili muže, který se odvážil přinést lidské mysli vědomosti, osvícení a kulturu.“

Toho dne jeden z žurnalistů o Darrowovi napsal: „Do svého velkého a líného pokrčení rameny, které se přenáší i na celý jeho trup, vloží více opovržení, více bojovnosti a více síly, než by jiný vyjádřil dvanácti pohyby.“

Lidé ho zdvořile, ale uraženě poslouchali. Jeden z diváků zvolal: „Měli by ho vyhodit!“ Jeho přátelé ho obklopili, tiskli mu ruku a blahopřáli ke skvělé řeči pro duchovní svobodu. Když k němu při-

stoupila Ruby, skupina obdivovatelů se uctivě rozestoupila, aby manželka mohla obejmout svého manžela a blahopřát mu.

„Clarenci,“ upozornila ho Ruby, ukazujíc na díru v jeho loktě, kudy prosvítala kůže, „nemyslíš, že by bylo lépe, kdyby sis oblékl jinou košili?“

„Ale Ruby,“ usmál se Darrow, „nemyslíš, že je na dvě košile příliš horko?“

Když šel po Main Street směrem k hotelu Aqua, mnoho domo-rodců, kteří nesouhlasili s jeho názory, mu řekli: „Skvělá řeč, Mr Darrow!“ A jeden z Daytoňanů vykročil, aby mu stiskl ruku se slovy: „Mr Darrow, kdybych vás byl slyšel dříve, nikdy bych nebyl o vás mluvil tak, jako jsem mluvil ještě nedávno.“

„To je dobře, to je dobře,“ odpověděl, dojat skoro až k slzám. Neslyšel dvě ženy za sebou, které si šeptaly: „To je ten prokletý odpadlík.“

Ben McKenzie, který bojoval tvrdý boj proti důvodům Neala, Hayse a Malona, vystoupil ze své fordky, když Darrow šel mimo, objal ho přátelivě a řekl chraptivým hlasem: „Byla to největší řeč, jakou jsem kdy v životě slyšel.“ Darrow opětoval jeho objetí tak vřele, že McKenzie příštího dne v soudní síni prohlásil, že mezi ním a Darrowem vzniklo přátelství na první pohled. „To je od vás velmi hezké, že jste to řekl,“ zamručel Darrow.

Obhájci byli sami se sebou spokojeni, a proto se sešli na večeři v jídelně hotelu Aqua. Dohadovali se právě o technickém postupu pro příští den, když se objevil Bryan, ověšený svazky celeru, ředkviček a jiné zeleniny, kterou si nakoupil na trhu. Bryan se na stůl obhájců ani nepodíval, přešel povýšeně k svému stolu, odevzdal zeleninu číšnici a požádal ji, aby mu ji připravila a podala k večeři. Bryan s plnými plachtami, s velkou otýpkou zeleniny pod paží a s lehkou helmou na hlavě přiměl obhájce, aby zvedli kotvy.

Příštího dopoledne, čtrnáctého července, vypustil Darrow v day-tonske soudní síni několik bomb; protestoval proti tomu, že zasedání je každého dne zahajováno modlitbou fundamentalistického kazatele. „Nemám námitek, aby se porotce nebo kdokoli jiný modlil doma nebo v soukromí. Ale mám námítky, aby se tato soudní síň měnila v tábor lidu. V našem procesu jde o spor mezi vědou a náboženstvím, a proto nesmí docházet k pokusům ovlivnit úvahy a rozhodnutí poroty, pokud jde o fakta tohoto případu.“

Posluchači ostře zahvízdali; Darrow, který dosud mluvil k soudci Raulstonovi, se obrátil, aby se utkal se svými kritiky. Reportér chattanoogského *Daily Times* ho v tomto okamžiku zachytil a napsal: „Chicagský advokát je si vědom, že je druhým Ajaxem, bojujícím s bleskem; ví, že na jeho starou hlavu a shrbená ramena se snáší divoká prokletí, ale drží se zpříma a mluví dále.“ Pak, používaje téměř týchž slov, jaká pronesl Dr. Beverly Tucker v Richmondu při zakončení sjezdu psychiatrů, reportér *Times* ukončil svůj popis: „Dayton do odjezdu Darrowova nebude již starým Daytonem. Ale i pak bude nadosmrti poznamenán.“

Ačkoli v Tennessee nebylo zvykem zahajovat soudní líčení modlitbou, soudce Raulston, velmi zbožný muž, vždy se před zahájením líčení pomodlil, byl-li přítomen duchovní. Darrowův požadavek ho spíše urazil než udivil. Vytušil, že každý občan Tennessee si přeje, aby se líčení začínalo modlitbou; odmítl Darrowovu žádost, ale navrhl, aby příštího dne přečetl modlitbu reverend Dr Charles Francis Potter ze Západní unitářské církve v New Yorku, kterého vedla za svědka obhajoba. Tento kompromis neuspokojil ani žalobce ani obhájce.

Vzplanuvší hněv sotva uhasl, když Darrow vyvolal druhé pobouření. Toho dne ho generální návladní Stewart nazval nejen agnostikem, nýbrž odpadlíkem. Darrow nebyl na takový útok připraven; když po prvé nabídl své služby Unii pro občanská práva, měli někteří členové námitky proti jeho účasti v procesu z důvodu, že je ateista a že „v Tennessee jde o boj mezi křesťanstvím a fundamentalismem“. Philip Kinsley v chicagské *Tribune* zaznamenal, že jeden z daytonských žalobců se vyslovil: „Stačí oznámit porotě, že Darrow je ateista a nevěří v bibli, a jeho případ je ztracen. Nezachytí se tu, porotci budou jen zívát. Nebudou poslouchat nikoho jiného než Bryana.“ Ale Dayton byl tak zneklidněn myšlenkou, že by měl ztratit Clarence Darrowa, že obyvatelé uvažovali o svolání tábora lidu, aby protestovali proti jeho vypovězení. Den zachránil Scopes, který přispěchal na pomoc svým obhájcům: „Ano, považuji Darrowa za agnostika, ale to na nestranného porotce jistě nebude mít vliv. Sám se považuji také za agnostika, ale jsem hluboce pobožný svým vlastním způsobem.“

Darrow připustil, že Stewart má pravdu, nazval-li ho agnostikem. „Nepovažuji za urážku, nýbrž spíše za poklonu, že jsem byl nazván agnostikem. Nedomyšlím se, že vím něco, čím si je mnoho nevědomých lidí jisto.“ Byl však uražen, když ho úředník státu Tennessee nazval odpadlíkem. Potřeboval patnáct horkých minut, aby dokázal soudu, že lidem jiného náboženského vyznání v jiných

zemích a dobrým křesťanům by se daytonští porotci zdáli odpadlíky. Soudce Raulston pokáral generálního návladního Stewarta poukazem, že z poznámek obžaloby musí být vyloučena jak náboženská kritika, tak zeměpisné odlišování.

Porota si zatím ochlazovala paty a hlavy na soudním trávníku; pokud totiž se projednávaly důvody, proč žaloba má být odmítnuta, porotci nesměli být přítomni líčení. Odpoledne patnáctého července, skoro týden po zahájení procesu, přečetl soudce Raulston své rozhodnutí, odmítl požadavek obhajoby a připustil projednáání obžaloby.

Každému bylo známo, že soudce připustí projednání obžaloby, avšak Darrow byl tímto rozhodnutím hluboce a trpce rozhořčen, více než v kterémkoli jiném procesu, i když konečný náleze byl proti němu. Právě večer předtím řekl několiká Daytoňanům: „Nikdy jsem nikoho neodsuzoval. Mám sympatie ke každému. Snažil jsem se ze všech sil, abych pochopil odchylné podmínky, kterými je každý lidský život obklopen a ovládán. Víte, že se říká ‚Nesudte, abyste nebyli souzeni!‘ Neodsuzuji nikoho, hájím ho.“

Ale neobhajoval jednostranné rozhodnutí soudce Raulstona, ani nepřihlížel k pozadí a podmínkám, které vedly k tomuto rozhodnutí: k faktu, že se John Raulston narodil v zapadlém zákoutí v horách, zvaném Fiery Gizzard, že ho jeho matka, hluboce zbožná žena, vozila každý den do školy přes kopce na hřbetu mula a četla mu každý večer z bible, že vyšel z primitivního života horalů v Tennessee, že byl svědomitý a čestný, že chodil s bibli pod paží právě tak často jako se zákoníky a že byl nazýván „půl kazatele, půl soudce“. Ze svých studijních let věděl, že by pro Johna Raulstona bylo právě tak nemožné odmítnout zákon jako pro něho, kdyby ho měl schválit. Ještě v roce 1940 soudce Raulston prohlásil: „Lidé v Tennessee jsou ve svém náboženském přesvědčení hluboce založeni, to znamená, že neodvozují svůj původ od nižšího druhu zvířat, nýbrž jej připisují Bohu a úplně souhlasili s vyhlášením zákona a stanoviskem, jaké v projednávání tohoto případu zaujal Bryan a druhové.“ Zákonodárny sbor v Tennessee schválil osnovu skoro jednomyslně, guvernér zákon podepsal a federální soudce v Knoxville odmítl podepsat odvolání proti němu. Jak tedy mohl Darrow při maloměstském procesu očekávat, že soudce trestního soudu, který z plna srdce souhlasí se zákonem, tento zákon odsoudí?

Darrowova povaha byla tak hluboce citlivá, že jeho city často nabývaly převahy nad úsudkem. Jeho úsudek mu říkal, že soudce Raulston donutí Scopese, aby předstoupil před soud, ale jeho srdce doufalo v zázrak, že totiž malý muž, sedící na soudné stoličce malého

města v horách v Tennessee se povznese k ušlechtilosti a prohlásí před celým světem, že lidský mozek musí být navždy svobodný.

Odešel ze soudní síně značně stísněn. Když procházel kolem hotelu Aqua, podal mu kdosi telegram ze San Franciska tohoto znění: „Našel chybějící článek ve vývoji — telegrafujte instrukce.“ Zasmál se a ulehčilo se mu; dokud byl v Americe humor, byl její národ zdravý.

Příštího dne bylo nakonec porotě dovoleno, aby se vrátila do svého oddělení v soudní síni. Proces s Johnem T. Scopesem začínal. Dudley Field Malone nejprve ohlásil, že k Scopesovu obvinění musí žaloba nejdříve dokázat, že Scopes nejen vyučoval vývojové teorii, nýbrž že zároveň popíral stvoření člověka podle bible. Snažil se přesvědčit porotu, že existuje více teorií o stvoření než je v bibli, že tyto teorie se rozcházejí a že konflikt mezi vývojem a Starým Zákonem není konfliktem mezi vývojem a křesťanstvím, a nakonec, že věda netvrdí, jak žaloba stále opakuje, že člověk povstal z opice. Hays se vyrovnal vysoké úrovni obhajoby Darrowovy a Malonovy, když probíral dějiny bible a rekapituloval její vznik od původních židovských, aramejských a řeckých rukopisů a poukázal na nesnáze překladu.

Stewart a McKenzie duchaplně tvrdili, že svrchovaný stát Tennessee má právo vydat zákon jaký se mu zlíbí, a zakázat ve veřejných školách všechno, co považuje za nevhodné. Čtrnáctiletý Howard Morgan, syn bankéře, který dal manželům Darrowovým k dispozici svůj byt, byl předvolán jako svědek, aby vypověděl, co Scopes učil o evoluci. Mladý Morgan svědčil, že Scopes ve škole přednášel: „Země byla kdysi žhavá, tekutá hmota, příliš žhavá pro zvířata i rostliny. V moři se půda ochladila, byly v ní první zárodky jednobuněčných organismů a tyto organismy se vyvíjely až k zvířatům velkých rozměrů. Z těch se pak stala zvířata, žijící na souši, a vývoj pokračoval; tak vznikl člověk a tento člověk byl jen novým ssavcem.“

McKenzie uvedl nejlepší argument žaloby, když shrnul toto svědectví do slov: „Bůh stvořil jakýsi druh protoplasmu neboli měkké hmoty, vložil ji na oceán a řekl „Starý brachu, počkej kolem šesti tisíc let a pak z tebe něco udělám.“

Soudní síň byla stále přeplněna diváky, z nichž mnozí přicházeli za svítání s jídlem v kapsách. Prvního dne, kdy porotě bylo dovoleno zaujmout místo v sále, mnozí diváci vstali a chtěli jít domů na oběd, ale když viděli spoustu lidí, kteří se chtěli posadit na jejich židle, nahrnuli se zpátky a zůstali raději bez jídla. Znovu a znovu se tisíce párů očí obracely na Williama Jenningse Bryana, ale Bryan

seděl a jen se ovíval vějířem. Jeho věrní nebyli ani bázlivi, ani netrpěliví; věděli, že Bryan promluví, až přijde jeho okamžik.

Proti obvinění, že Scopes učil některým prvkům z vývojové teorie, neměl Darrow v úmyslu zasahovat. Připravil si obhajobu, že bible připouští několik výkladů o stvoření člověka, že Scopes snad porušil fundamentalistickou teorii stvoření, ale nijak se neprohřešil proti biblickému výkladu, jemuž věří miliony křesťanů; učitel může objasnit svým žákům, že člověk se vyvinul v období statisíc let z nekonečného množství nižších organismů, aniž se tím dotkl líčení v knize Genesis.

Obhajoba pozvala do Daytonu mnoho slavných biologů, zoologů, geologů, anthropologů, učitelů, duchovních a znalců bible, kteří byli ochotni předstoupit a vylíčit ve faktech a číslech, náčrtcích a diagramech postup zrodu a růstu země a lidstva, dosvědčit, že každá živá bytost vznikla z té, kterou Genesis popisuje tak poeticky. Darrow považoval výklady za velkou a důležitou složku procesu. S miliony lidí, sledujícími podivný průběh líčení, s novinářskými zpravodaji, kteří referovali z Daytonu o každém slově na prvních stranách novin pod velkými nadpisy, měl jedinečnou příležitost masové výchovy, měl příležitost vyložit objevy a stanovisko vědy lidem, kteří nikdy neměli možnost sledovat pokrok v lidských znalostech o člověku a jeho světě.

Žaloba však usuzovala jinak: ani zdaleka nehodlala Darrowovi, Haysovi a Malonovi dovolit, aby použili soudního dvoru v Tennessee k rozšiřování svých kacířských názorů. Fundamentalisté z Tennessee říkali, že vývojová teorie odporuje líčení vzniku života, jak je podáno v bibli; proto všechno, co by odborní znalci mohli říci o ptácích a broucích, bude bezpodstatné a nezávažné a nepatří do procesu. Soudce Raulston odmítl dát souhlas k podání těchto svědectví, pokud některá mu nebudou známa. Porotci byli opět vykázáni a Darrow povolal svého prvního a jediného svědka, který byl připuštěn, Dr. Maynarda M. Mercalfa, zoologa z university Johnase Hopkinse. Dr. Mercalf definoval organický vývoj jako teorii, která slučuje v sobě objevy geologů, zoologů a anthropologů; načrtl nejranější formy rostlinstva a živočišstva a stručně vylíčil vývoj člověka jako vrcholného tvora.

Vzniklo nové roztrpčení, protože generální návladní Stewart znovu učinil osobní výpad proti Darrowovi. „Darrow je největším trestním advokátem v dnešní Americe. Jeho zdvořilost je pozoruhodná, jeho schopnosti známé, a musím se před tváří velkého Boha stydět, že jeho mysl se tak vzdálila od přirozeného cíle, k němuž měl směřovat — od velkého Boha; muž jeho schopností by byl mohl

vykonat velké dobro, kdyby se byl spojil se silami dobra, místo aby se přidal k těm silám, které cení své tesáky na samu podstatu křesťanství.“

Diváci řekli procítěně „Amen“.

Darrow se otočil a zahleděl se ostře do sálu.

Případ se zařizl do jeho nitra tak hluboko, že nemohl zachovat klid a nestrannost, zejména od okamžiku, kdy se většina řízení konala mimo rámec zákona a soudního řádu. Žádný případ jím nepohnul více než tento útok na výchovu. Zhrozil se myšlenky, co by se stalo ze Spojených států, kdyby lidé, jako tito fundamentalisté, kteří na něho tak útočili v soudní síni, bojovali proti každému jeho slovu a gestu, a schvalovali každý projev jeho odpůrců, jednou snad měli v zemi většinu jako jí dosáhli stoupenci prohibice. Věděl, že v každém případě, který se mu vyskytl téměř v půlstoleté praxi, jsou dvě strany; ať potíral své odpůrce sebeenergičtěji, byl s to je chápat a chápal i jejich stanovisko. Toto byl první případ v jeho životě, kdy byl hluboce přesvědčen, že tu nejsou dvě strany, nýbrž toliko jedna, že fundamentalisté jsou obmyslným prvkem rozkladu, že o jejich nesnášenlivosti nelze říci ani jedno snášenlivé slovo, ani tehdy ne, kdyby přihlédl k tomu, že jejich nesnášenlivost a primitivní náboženství vznikly z ničivé chudoby jako následku občanské války, která zanechala jižním státům o málo více než víru v Boha. Cítil to tak vášnivě, že byly okamžiky, kdy byl otřesen.

Byl to první případ, kdy Clarence Darrow nabídl své služby bez požádání, byl to první případ, kdy se před veřejností dostal do sporu se soudcem a byl pokárán pro urážku soudu, kdy ztratil trpělivost s diváky v soudní síni. Ve svém mikroskopickém rozboru Harryho Orcharda našel okamžik k vydechnutí a vyjádření svého přesvědčení, že Orchard neodsuzuje proto, jelikož Orchard nemůže být jiný než je, ale tentokráte, po prvé ve své praxi, musil být nemilosrdný, ba krutý k svému hlavnímu odpůrci, Williamu Jenningsu Bryanovi.

Porota nebyla ještě přítomna, když Bryan vstal; nechtěl již přistoupit, aby se v procesu vyskytlo více tohoto „pseudovědeckého“ materiálu. Měl límec u košile rozepjat, rukávy vyhrnuty, jeho ústa nabíhala a svaštovala se a v jeho očích se objevil bojovný záblesk. Soudní síň se zavlnila a ztichla; Tennesseeané upřeli oči na svého mluvčího s velkou láskou a důvěrou. Jako Darrow, tak i Bryan považoval proces za příležitost k výchově lidových mas. Bohem danou příležitostí a příkazem, aby bloudící a zmatený lid přivedl zpět do náruče Boží.

Darrow sledoval s rostoucím znepokojením, jak Bryan, podepřen

politickým vlivem a vynesena demokratickými kruhy, učinil z náboženství svou životní dráhu, prostředek k obnovení své síly a významu. Neshledával podivným, že Bryan zasvětil všechnu svou energii náboženství jako výrazovému prostředku. Vždycky si myslel, že Bryan měl být kazatelem; dokonce jeho řeč o kříži ze zlata, která mu vynesla nominaci demokratické strany pro presidentské volby v roce 1896, byla spíše náboženským proslovem než projevem politickým nebo hospodářským.

William Jennings Bryan založil svůj fundamentalismus na často opakovaném prohlášení, že „má větší zájem na skalách věků než na věku skal“. Clarence Darrow byl pravým opakem jeho smýšlení a jeho názorů na život; padesát let se zabýval stále se měnícím učním o vývojové teorii, spojující dohromady různá fakta, objevená vědními obory. „Otec mě odchoval vědeckými knihami,“ napsal. „Huxleyovy knihy byly v naší domácnosti celou řadu let a všechny Darwinovy knihy jsme si opatřili hned, jakmile byly vydány. Takové knihy jako Tylerova *Primitivní kultura*, Lyellova *Geologie* a spisy Draperovy, Winwood Readovy, Tyndallové a Spencerovy byly stále v polici mého otce a později v mé, a většinu z nich jsem přečetl. Byly mémi stálými společníky.“

Cítil, že Bryan svým kázáním v kroužku v Chautauqua o „Knížeti míru“ nemůže natropit zlo, ale Bryan, pracující s neúnavnou energií na organisování jižních států v pevný protivývojový blok by mohl způsobit nenapravitelné zlo, protože fundamentalisté v něm našli dokonalého vůdce.

V jednom bodě dosáhli Clarence Darrow a William Jennings Bryan podobné velikosti. Bryan nazýval sám sebe mužem z lidu, svůj týdenní časopis pojmenoval *The Commoner* a vždycky bojoval za chudáky a vydědence společnosti. Protože jen málo mužů bojuje za obyčejný lid, miliony Američanů ho měly rády, hledaly u něho oporu, a věřily, že je nikdy nezhradí, neboť byl neúplatný. Bojoval pro daň z příjmu jako za prostředek zvýšení blahobytu v době, kdy tato daň byla odsuzována jako špatná, radikální a rozvratná. Pracoval pro mezinárodní mír; kázal mír na zemi, dobrou vůli mezi lidmi. Bryan znamenal pro obyčejný lid tolik proti peněžnímu vládcům na Wall Street, že newyorská *Tribune* zahájila proti němu v roce 1896 kampaň, v níž ho postavila po bok Altgeld a Debs.

Bryan však byl nehybný a dutý. Jeho vzdělání mělo mezery, z umění znal jen příležitostné obrazy, hudební skladby a několik

knih, které mohly sloužit k osvětlení náboženských zásad. Byl od přírody vtipný, měl schopnost dobře utvářet věty, ale byl příliš líný k studiu, rozšíření, prohloubení a zaostření svých názorů, sledování událostí a údajů, jimiž by své humanistické přesvědčení postavil na pevnou základnu. Byl posedlý přesvědčením, že je nejvýznamnějším mužem své doby, kterého poslal na zemi přímo Nebeský Otec. „Měl jsem vždycky pravdu,“ tvrdil Bryan a věřil tomu, neboť jak by mohl chybovat, když každé jeho hnutí řídil Bůh? Prohlašoval, že mu nezáleží na tom, kdo ho přemůže, pokud bude oděn v krunýř dobré věci. Nikdy ve svém životě nevěřil, že jeho věc by nebyla správná. U řečnických pultů se z jeho úst hrnuly miliony slov, spletené ve vinoucí se a majestátní prosu z bible krále Jakuba, kterou neustále četl, protože jeho význačné úspěchy spočívaly v síle hlasivek; byl přesvědčivým řečníkem; jedině Henry Ward Beecher měl působivější a magnetičtější hlas než on.

Jako hypnotisující dodavatel neurčitého křesťanského humanitarismu se Bryan nikdy ničemu nenaučil z praktických věcí státní správy nebo světové politiky. Ačkoli třikrát ztroskotal v presidentských volbách 1896, 1900 a 1908, zajistil svým vlivem nominaci Woodrowa Wilsona za presidentského kandidáta demokratů v roce 1912. Částečně z vděčnosti, částečně proto, že Bryan byl stále ještě velmi oblíben u demokratických voličů, jmenoval ho Wilson státním tajemníkem. Jako státní tajemník projevil Bryan takovou bezdnou znalost mezinárodních záležitostí, že udivoval americké velvyslance a způsobil v zahraničním ministerstvu zmatek. Pro zasloužilé demokraty zavedl kořistný systém, který ohrozil funkci státní správy. O názorech zákonodárců, o hospodářském pozadí a základě tak moderního zákona, jako byl Federal Reserve Act, nevěděl zhola nic. Nejlepší lidé ve státní správě mluvili do něho dnem i nocí a zjistili, že jeho mozek je omezen a zabedněn železnými dveřmi, za nimiž hnízily jenom jeho naučené fráze a řeči.

Plukovník House, o něm řekl: „Nevěřím, že se někomu podaří změnit jeho názory. Cítí, že jeho myšlenky pocházejí od Boha a že žádná lidská bytost nemůže na nich něco změnit.“ David Huston poznamenal: „Zjistil jsem, že v každém jeho argumentu je mezera, jíž by prošel volský potah i s vozem, a že nikdy neuvedl ani jediný fakt, ani nepronesl jediný zdravý úsudek.“

Bryan protestoval proti jmenování Dr. Charlese W. Eliota velvyslancem v Číně proto, že Eliot „je unitář a nevěří v Kristovo božství a že nová čínská civilisace je založena na křesťanském hnutí“. Rozesílal Američanům podepsané lístky se žádostí, aby napsali své jméno pod jeho a tak se připojili k jeho protestu. Ze svého kabinetu

učinil předmět všeobecného posměchu, když požadoval, aby jeho úředníci vystupovali při operetních aktech v Chautauqua při schůzích novokřtěnců. Za dva roky se vzdal svého úřadu, protože neschvaloval politiku presidenta Wilsona, o níž byl přesvědčen, že žene Spojené státy do války. Když však válka byla vyhlášena, chtěl vstoupit do armády dobrovolně, přestože mu bylo již pětadesát.

Byl fanatickým propagátorem střídmosti v pití alkoholických nápojů a oznámil presidentu Wilsonovi, že je ochoten se stát státním tajemníkem „jen tehdy, když nebude musit při vykonávání svých povinností podávat otravné nápoje“. Avšak podle svědectví muže, který s ním cestoval v kampani pro presidentské volby, bylo na světě málo méně střídmych lidí. Sloan Gordon si vzpomíná na velkolepý oběd, který Bryan snědl na statku ve Virginii v roce 1900. Nejprve spořádal velkou porci jižního ovoce; pak následovaly dvě křepelky, virginská šunka a půl tuctu vajec. Po plném talíři nakrájených koláčů, plovoucích v másle, přišel druhý talíř. Jako doplněk několik šálků kávy, smažené brambory a talíře různých příkrmů, načež vstal od stolu a byl připraven řečnit o střídmosti.

Jeho význačnou ctností bylo, že byl v podstatě dobrý. Jeden z jeho společníků poznamenal: „Když se Bryan pokusil debatovat, vtáhl sebe i své posluchače do spleti nelogického a podřadného materiálu. Měl poctivé úmysly, ale mýlil se.“

To by měl být jeho náhrobní nápis, pomyslel si Darrow: Měl poctivé úmysly, ale mýlil se.

V posledních letech obchodoval Bryan na Floridě a vydělal hodně přes milion dolarů. Pokračoval ve svých kázáních, hlavně k lidem v parcích v Miami, ale jak jeho vliv, tak jeho síly již upadaly. Přes pokročilý věk, přes zklamání a odříkání se jeho osobnost vyznačovala touž intenzitou jako v mládí. Ucházel se stále o politické místo, chtěl, aby ho Florida zvolila do senátu Spojených států, aby byl zvolen předsedou presbyteriánské církve, která se právě vzepřela jeho příkazu a odmítla schválit resoluci proti vývojové teorii. Nikdo, s výjimkou fundamentalistů v jižních státech, ho nechtěl poslouchat.

Nuže dobrá, když Bůh svěřil fundamentalistům, aby pracovali na jeho vinicích, měl pro to svůj důvod; Bůh si ho vybral, aby ovládl svět fundamentalismem. Nakonec trávil Bryan všechny svůj čas na Jihu kázáním o fundamentalismu, cestoval přes hory, prérie a bažiny a všude vyzýval i prosil a nařizoval svým stoupencům, aby ve svém státě odhlasovali protivývojový zákon. Doufal, že se fundamentalismus změní v politické hnutí a že se stane jeho hlavou; ačkoli nedoufal, že by na listině fundamentalistů mohl být zvolen presidentem Spojených států, věřil, že se pod záminkou spravedlivé

věci tentokrát stane tak mocným, že rozhodne o volbě presidenta, členů kongresu a guvernérů, že ovládne školy, university a tisk.

Zvedl obě paže kazatelsky do výše a proměnil diváky v daytonské soudní síni v náboženské shromáždění. „Přátelé —“ zvolal, „prosím soud o prominutí. Jsem tolik zvyklý mluvit k posluchačům místo k soudu, že někdy řeknu ‚přátelé‘, přestože vím, že všichni nejsou moji přátelé.“

Když se smích utišil, pokračoval: „Kdyby lidé z Tennessee přišli do státu jako je New York, do jednoho ze států, odkud vyšel podnět k napadení tohoto zákona, a pokoušeli se lidi přesvědčit, že odhlasovaný zákon nemá nabýt platnosti, nemyslíte, že by to bylo považováno za neskromnost? Lidé tohoto státu vědí, co dělali, když schválili zákon, znali nebezpečí této theorie a věděli, že si nepřejí, aby byla vtoukána do hlav jejich dětí. Není poctivé přivést sem odborné znalce, kteří se různými pokusy snaží zničit názory lidí tohoto státu a chtějí jim dokázat, že to, nač útočí, co napadají a stavějí mimo zákon, je krásná zásada, v kterou by měl věřit každý.“

Soudní síň tleskala. Nespokojen s tímto pádným důvodem, napadl Bryan svědectví Dr. Metcalfa o vývojové theorii. Ačkoli jeho výpady stále vyvolávaly smích, byly založeny na souběžných úvahách, jimiž se vyhnul jádru věci. Vyvolal smích slovy, že podle názoru některých lidí, s nimiž se seznámil, musí být na světě více než pětaticet tisíc druhů hub. Rozesmál posluchače slovy, že uvede počet dobytčích mládat v okrouhlých číslicích, ač je mu známo, že se zvířecí mládata nerodí v zaokrouhlených cifrách. Vyvolal nejen smích, nýbrž i potlesk, když řekl: „Pak máme ssavce, je jich na malém okrouhlém diagramu tři tisíce pět set, a uprostřed je člověk; pokuste se mezi nimi najít člověka. Vaše děti se učily, že člověk je ssavec a že se od ostatních ssavců liší tak málo, že ho nechali pohromadě s třemi tisíci čtyřmi sty devadesáti devíti jinými ssavci.“ Vyvolal další úsměvy poukazem na to, jak je těžké uzavřít člověka do malého kroužku se všemi těmi zvířaty, páchnoucími tak, že jsou nesnesitelná. Ale největší výbuch smíchu vzbudil, když posměšně hořekoval nad tím, že stoupenci a zastánci vývojové theorie nechtějí ani připustit původ Američana z amerických opic, nýbrž jen z evropských.

Fundamentalisté byli svým přeborníkem nadšeni; jejich důvěra stoupla, protože pochopili, že Bryan ničí vývojovce zesměšňováním. Dychtivě naslouchali, když tvrdil, že vývoj není teorií, nýbrž jen domněnkou, neboť evolucionisté se o vývoji druhů nemohou shodnout ani sami mezi sebou a mimo to od prvního uveřejnění Darwinových objevů došlo k důležitým změnám. Evoluce je tedy jen ne-

souvislým souhrnem předpokladů a dohadů, jež nemají ani vědeckého, ani věcného podkladu.

Pak pronesl dlouho očekávané kázání o nezměnitelnosti zjevného náboženství: „Bible je slovo Boží; bible je jediným výrazem lidské naděje ve vykoupení. Bible je kniha o Božském synu, Spasiteli světa, zrozeném z Panny Marie, ukřižovaném a vstavším z mrtvých. Bible nebude vyloučena z tohoto soudu, kam se dostavili odborní znalci z okruhu několika set mil, aby podali svědectví, že mohou smířit evoluci s jejím předchůdcem v džungli, s člověkem, kterého stvořil Bůh k obrazu Svému, člověkem, který je jedním z Božských výtvorů.“

Za zadní částí soudní síně se rozlehlo hlasité „Amen“. Darrow zvolal: „Žádám, aby toto Amen bylo zapsáno do protokolu.“

Povzbuzen touto odpovědí, Bryan zvýšil tón a dosáhl vrcholu. „Vaše Ctihodnost se mne táže, zda se vývojová theorie nějak dotýká učení o zrození z Panny a učení o neposkvrněném početí. Ano, protože vývojová theorie popírá zázraky a nevěří v ně, ačkoli Starý i Nový Zákon obsahují množství zázraků. Kdyby byla taková zásada pravdivá, pak by tato logika popřela všechna tajemství Starého i Nového Zákona, popřela by všechno nadpřirozené a popřela by i neposkvrněné početí — popřela by i vzkříšení těla — popřela by i nauku o pokání. Oni věří, že se člověk neustále vyvíjí, že člověk nikdy nechybuje, že nebylo důvodu k příchodu Spasitele, a že proto nebylo ani důvodu, proč by neměl zase rychle odejít; věří, že Ho zplodil Josef nebo jiný člověk a že leží v hrobě. Když křesťané tohoto státu pouze mírně řekli: ‚Nechceme použít své moci a nutit námi placené učitele, aby vyučovali naše děti náboženství‘, přišli lidé z cizích států a vnucují občanům našeho státu a dětem daňových poplatníků našeho státu zásadu, která nejen popírá jejich víru v Boha, nýbrž i jejich víru v Spasitele, víru v nebe a odnímá jim každou mravní oporu, kterou nám bible dává.“

Ozval se hromový potlesk. Lidé se shlukli kolem Bryana, tiskli mu ruce, poplácávali ho po zádech a děkovali mu se slzami v očích. Darrow se otočil na své židli a zeptal se Arthura Garfielda Hayse, sedícího za ním: „Je možné, že se tento proces koná ve dvacátém století?“

Advokáti obhajoby vyšli ze soudní síně zdrceni a zmateni. Jestliže soudce Raulston vyhoví Bryanovi a nepřipustí svědectví vědeckých pracovníků, proces se skončí. Obhajoba bude poražena.

Jediný, kdo je povzbudil, byl poslanec Butler, autor protivývojového zákona, když jim řekl: „Soudce by jim měl dát možnost vyložit, co to je vývoj. Porazíme je, ale věřím, že líčení bude přímé, otevřené a americké. Ostatně bych sám rád věděl, co to je vývoj.“ Butler si myslel, že jeho bible je první a jedinou biblí, která byla napsána; když mu kdosi řekl, že bible podle krále Jakuba není jedinou biblí, byl tento ubohý muž velmi překvapen.

Příštího dne se soud sešel, aby vyslechl rozhodnutí soudce Raulstona; Raulston nepřipustil odborné znalce a jejich svědectví. Své rozhodnutí odůvodnil tím, že není obžalováno ani náboženství, ani vývojová teorie. Souzen je pouze Scopes, a to za porušení určitého zákona státu Tennessee.

Někteří novináři, zejména H. L. Mencken, byli tak přesvědčeni o tom, že soudcovy rozhodnutí ukončilo proces, že si sbalili zavazadla a odjeli. Připraven o poslední možnost domněle stranickým rozhodnutím, Darrow téměř zledovatěl zlobou. Když se soudce Raulston pokusil vmístit zrnko humoru do svého nálezu slovy: „Přeji si naznačit, že by, podle mého přesvědčení, stoupenci vývojové teorie měli projevit úctu k člověku tím, že by slovo ‚pochází z opice‘ měli nahradit výrazem ‚se vyvinul‘,“ jeho zloba vybuchla.

„Stát Tennessee nevládne ještě světu,“ vyštěkl. „Doufám, že se soud dá poučit a chci říci, že vědci patrně neopraví slova člověk pochází, a hned vysvětlím, že tato slova znamenají začátek nízké formy života, která se vyvinula až k člověku.“

„Máme po ruce všechny naučné slovníky,“ řekl generální návladní Stewart.

„Myslím, že soud nemá ani jediný,“ namítl Darrow.

Když žádal, aby bylo líčení skončeno, aby si mohl připravit doklady, které obhajoba chce předložit a soudce se otázel, proč k tomu potřebuje celý zbytek dne, Darrow odpověděl: „Nechápu, proč každá žádost obhajoby je odmítána.“

„Doufám, že se tím nechcete vyjádřit nepěkně o soudu?“ otázel se soudce Raulston.

„Dobrá,“ protáhl Darrow, „Vaše Ctihodnost má právo doufat.“

„Mám právo učinit také ještě něco jiného,“ řekl soudce.

Nazítíř přinesl chattanoogský *News* hlavní titulek:

RAULSTON NEPŘIPUSTIL ODBORNÉ ZNALCE OBHAJOBY.
DARROW URAZIL SOUD.

V pondělí ho soudce pokáral pro urážku soudu. „Lidé se mohou stát význačnými,“ prohlásil soudce Raulston se své stolice, „ale

nikdy se nesmějí domnívat, že stojí nad zákonem nebo spravedlností. Ten, kdo by chtěl urazit můj soud, dotýká se dobrého lidu jednoho z největších států Unie a uráží ho.“ Vyzval pak Darrowa, aby příštího dne před něho předstoupil, odpověděl na důtku a složil záruku pět tisíc dolarů.

„Jak vysoká je záruka, Vaše Ctihodnosti?“ vydechl Darrow.

„Pět tisíc dolarů,“ opakoval soudce Raulston.

„Musím ji složit již dnes ráno?“

„Nikoli, až vám budou předloženy spisy.“

„Nevím, zda tu někoho najdu, Vaše Ctihodnosti.“

Zaručil se Frank Spurlock z Chattanooga. Líčení pokračovalo a Darrow se uklidnil. Narovnal se pak ve své židli a hrál si prsty s jemnou kadeří vlasů nad očima. Octl se ve svízelné situaci. Omluvil se soudu slovy: „Provozují advokátní praxi čtyřicet sedm let a většinu času jsem strávil u soudů. Projednal jsem mnoho případů, kdy jsem postupoval stejně jako zde, bojoval jsem proti veřejnému mínění, když jsem obhajoval svůj případ. Dosud nikdy jsem nebyl soudem pokáran za něco, co jsem před soudem učinil. Nikdy jsem se žádného soudu nedotkl. Osobně jsem přesvědčen, že jsem se nedopustil urážky, ale jsem si dokonale vědom, že jsem svou poznámku neměl pronést; soud ji nemohl přejít. Lituji své poznámky tím více, když jsem si ji přečetl, a omlouvám se.“

Touto omluvou si soud zase získal. Soudce Raulston mu odpustil slovy: „Přátelé a plukovníku Darrowe! Muž, o němž věřím, že sestoupil na svět, aby ho zachránil před hříchem, Člověk, který umřel na kříži, aby člověk byl vykoupen, učil, že je božské odpouštět; kdyby nebylo Jeho odpuštění, obával bych se o osud člověka. Spasitel zemřel na kříži a modlil se k Bohu za lidi, kteří Ho ukřižovali. Věřím v Krista. Věřím v křesťanské zásady. Přijímám omluvu plukovníka Darrowa. Cítím, že jsem oprávněn mluvit jménem lidu velkého státu, který zastupuji, řeknu-li, že mu odpouštíme a zapomínáme, a že mu doporučujeme, aby se vrátil domů a naplnil srdce své slovy Člověka, který pravil: Žizníš-li, přijď ke mně a já tě napojím.“

Příštího dne soudce Raulston nařídil, aby se přelíčení konalo na trávníku před soudní budovou, protože smích diváků, potlesk a demonstrace otráslaly podlahou a bylo nebezpečí, že se strop padne. Soudce, porotci a advokáti se posadili na vyvýšené podium, používané místními kazateli, odkud Bryan mluvil minulou neděli. Přímo u podia byly postaveny židle pro novináře a telegrafní a rozhlasové zpravodaje. Lavice z hrubých prken, rozestavené na trávníku, se rychle zaplnily pěti tisíci diváky, kteří se potili pod letním

sluncem, ale jimž tu bylo lépe než v dusné soudní síni. Pro obhajobu znamenala tato změna přechod z uzavřeného prostoru právní techniky k diskusi pod širým nebem a k rozumovým argumentům.

Darrow znovu vyvolal bouři; požadoval, aby velký plakát ČTĚTE BIBLI, který byl upevněn stranou od budovy jen deset stop od poroty, byl odstraněn, protože poškozuje zájmy jeho klienta. Ben McKenzie vyskočil a vyjádřil jen mínění posluchačů, když řekl: „Tvrdí nám tu, že nepopírají bibli, že podají důkazy, že ji uznávají. Proč bychom měli odstranit znamení, doporučující lidu, aby četl slovo Boží, jen proto, abychom vyhověli druhé straně?“ Jeho syn dodal: „V dějinách Ameriky se dosud nestalo, že by se někdo obával připomínky, aby četl bibli, a jestliže obhájci představují sílu, která je spolčena s ďáblem a jemu podobnými...“

Obvinění, že Darrow, Hays a Malone se spojili s ďáblem, vyvolalo pobouření. Bryan zasáhl do věry a volal: „Jestliže jsou poctivě přesvědčeni o tom, že bible může být uvedena v soulad s vývojem, nechápu, proč považují heslo ČTĚTE BIBLI za výhodu pro nás. Svätý Pavel pravil: Dobré jest nejísti masa a nepítí vína, ani na čem se koli uráží bratr tvůj, nebo horší, aneb zemdlivá. — Jestliže ponechání plakátu během líčení uráží mého bratra, sejmu ho na dobu procesu.“

Darrow souhlasil, aby ČTĚTE BIBLI zůstalo tam, kde je, s podmínkou, že obhajoba může vedle tabule upevnit plakát stejných rozměrů s nápisem ČTĚTE VÝVOJOVOU THEORII.

Soudce Raulston nařídil, aby vývěska byla se soudní zdi sňata. Porota, která byla za této bouře znovu poslána pryč, byla povolána zpět a byla již rozhořčena, protože devět desetin trvání procesu se nudila a byla připravena o zábavné scény. Byla již ochotna zprostit Scopesa viny, jen aby mohla být přítomna.

Darrowovou starou taktikou bylo zatlačit žalobu do obrany, což nejen oživovalo proces, nýbrž zaručovalo vítězství. Když mu soud nedovolil, aby uvedl jako svědky vědecké pracovníky, kteří by vysvětlili vývojovou teorii a obhájili jeho klienta, zbývala mu jediná možnost povolání na svědecké místo žalobce a pokusit se zlomit doslovný výklad bible. Požádal Williama Jenningsa Bryana, zda by byl ochoten vystoupit jako svědek a znalec bible. Bryan radostně souhlasil a Scopesův opičí proces nabyl nové tvárnosti a poskytl americkému lidu to, co newyorský *Times* nazval nejzábavnějším soudním výjevem v anglosaských dějinách.

Bryan zaujal místo na tvrdém podstavci s vřetenovitými nohami, začal se ovívat a díval se na svého inkvizitora. Darrow na okamžik zaváhal, než mu položil první otázku.

„Studoval jste bibli velmi důkladně, že ano, Mr Bryane?“ zeptal se klidně.

„Ano, studoval,“ odpověděl Bryan. „Studoval jsem bibli padesát let.“

„Tvrdíte, že všechno v bibli musí být vysvětlováno doslovně?“

„Myslím, že všechno v bibli má být přijímáno tak, jak je líčeno; některé části bible jsou obrazné. Na příklad: Jste sůl země! Netrvám na tom, že člověk je solí nebo že má maso ze soli, ale slova sůl je použito ve významu záchranu Božího lidu.“

„Když čtete, že velryba spolkla Jonáše, jak vysvětlujete tento odstavec?“

„Když čtu, že velká ryba spolkla Jonáše, věřím tomu a věřím v Boha, který může stvořit velrybu a člověka a nařídí jim, co mají udělat. Věřit v jeden zázrak je právě tak snadné jako v druhý.“

„Chcete snad říci nesnadné?“ usmál se Darrow.

„Je to nesnadné pro vás, ale snadné pro mne,“ namítl Bryan.

Po krátké přestávce se Stewartem, který Darrowovy otázky označil za tendenční, Darrow pokračoval: „Věříte, že Jozue zastavil slunce?“

„Věřím tomu, co je v bibli,“ odpověděl Bryan svěhlavě.

„Předpokládám, že myslíte, že se země zastavila?“

„Nevím. Mluvím teď o bibli. Věřím absolutně v bibli.“

„Věříte zároveň, že se tehdy slunce otáčelo kolem země?“

„Ne, věřím, že se země otáčí kolem slunce.“

„Věříte, že lidé, kteří to napsali, myslili, že lze den prodloužit nebo slunce zastavit?“

„Věřím, že to, co napsali, bylo jim vnuknuto Všemohoucím a On může používat slov, jimž bylo tehdy tak rozuměno — místo slov, kterým nebylo rozuměno, pokud se nenarodil Darrow.“

Posluchači se znovu smáli a tleskali. Bryan si zív. Darrow stál klidně s nehybným obličejem.

„Mr Bryane, uvažoval jste někdy o tom, co by se bylo stalo, kdyby se země byla náhle zastavila?“

„Ne.“

„Nevíte tedy, že by se byla změnila v roztavenou hmotu?“

„O tom budete vy vypovídat jako svědek, dám vám k tomu příležitost.“

„Věříte ve vylíčení povodně podle doslovného výkladu?“ vyptával se dále Darrow.

„Ano, pane,“ odpověděl Bryan.

„Kdy došlo k této povodni?“

„Nepokoušel jsem se zjistit přesný den.“

„Co byste mohl říci o tom, co praví bible sama? Nevíte tedy, jak k povodni došlo?“

„Nikdy jsem o tom nepřemýšlel.“

„Ale co si o tom myslíte?“

„Nemyslím o věcech, o kterých nepřemýšlím.“

„Myslíte o věcech, o kterých přemýšlíte?“

„Ano, někdy.“

Posluchači se zase zasmáli, ale tentokrát to byl spíše posměch proti Williamu Jenningsu Bryanovi. Nebyl spokojen. Podíval se ostře na své posluchače. Russell D. Owen zaznamenal, že „Bryan byl při intelektuálním souboji klidně opovrhlivý, když odpovídal na první otázky, ale pak pod Darrowovým bodáním zneklidněl a nakonec pozbyl sebeovládání.“ Když generální návladní vznesl námitky proti Darrowovu křížovému výslechu, jeho vlastní svědek Bryan odpověděl: „Tito pánové sem nepřišli, aby vyřídili tento případ. Přišli, aby soudili náboženství. Jsem tu, abych je hájil, a mohou mi klást otázky podle libosti.“

Tato odpověď vyvolala bouřlivý potlesk. Darrow studeně poznamenal: „Bouřlivý potlesk v parteru.“

„To tleskají lidé, které nazýváte selskými balíky,“ prohlásil Bryan.

„Nikdy jsem je nenazval balíky.“

„To je podle vašeho názoru na tennesseeská nevědomost a pobožnůstkařství,“ dráždil ho Bryan.

„Myslíte tím ty, kteří vám tleskají?“ ušklíbl se Darrow.

„Ty, které urážíte.“

„A vy urážíte každého učence a vědeckého pracovníka na světě, protože nevěří ve vaše pošetilé náboženství!“ odsekl Darrow.

Soudce Raulston zrudl. Okamžik se zdálo, že Darrow bude znovu pokárán pro urážku soudu. Stewart kategoricky požadoval, aby byl výslech skončen a aby Bryan opustil své místo. Soudce odpověděl: „Zastavení výslechu v tomto okamžiku by nebylo spravedlivé vůči Bryanovi.“

Darrow si nejprve zhluboka vydechl, načež pokračoval.

„Před kolika lety byla povodeň, Mr Bryane?“

„Dva tisíce tři sta čtyřicet osm let před Kristem.“

„Věříte, že tehdy zahynuli všichni živí tvorové, kteří nebyli v arše Noemově?“

„Myslím, že ryby zůstaly naživu.“

„Je vám známo, že jsou některé civilizace, které jsou starší než pět tisíc let?“

„Důkazy, které jsem viděl, mě nepřesvědčily.“

„Věříte, že každá kultura a každá živá bytost, snad jen s výjimkou ryb, zanikly při povodni?“

„V oné době.“

„Zajímá vás se někdy o stáří různých plemen, lidí, národů a zvířat, kteří dnes žijí na zemi?“

„Nepocítoval jsem nikdy velký zájem o snahy, které se snaží popírat biblické učení lidskými úvahami nebo badáním.“

„A nikdy jste se nesnažil zjistit, jak dlouho žije člověk na zemi?“

„Nepovažoval jsem to za nutné.“

„Není vám známo, že kultura Číny je stará nejméně šest nebo sedm tisíc let?“

„Ne, ale jistě není starší než stvoření světa, což je podle bible šest tisíc let.“

„Nevíte tedy, jak je stará čínská kultura, že ano,“ opakoval Darrow.

„Nevím,“ odpověděl Bryan. „Vy to pravděpodobně víte. Myslím, že věříte každému, kdo je proti bibli.“

„Dobrá, blahopřeji vám k vašemu názoru. Máte tušení, jak je stará egyptská civilizace?“

„Ne.“

„Nevíte tedy, Mr Bryane, zda některé jiné náboženství nepodává podobný popis zániku světa povodní?“

„Křesťanské náboženství mi stačí a nikdy jsem necítil potřebu studovat náboženství konkurenční.“

„Víte, jak je staré Konfuciovo učení?“

„To vám nemohu říci přesně.“

„Víte, jak staré je učení Zarathustrovo?“

„Nevím, pane.“

„Co soudíte o náboženství Konfuciové a Buddhové? Považujete je za konkurenční?“

„Ne, myslím, že jsou velmi podřadná. Přál byste si, abych vám řekl, co si o nich myslím?“

„Ne. Víte něco o tom, kolik lidí žilo v Egyptě před třemi tisíci pěti sty lety a kolik lidí žilo v Číně před pěti tisíci lety?“

„Ne.“

„Pokusil jste se to někdy zjistit?“

„Ne, pane. Vy jste první člověk, od něhož slyším, že se o to zajímá.“

„Mr Bryane, jsem první člověk, od něhož slyšíte, že se zajímá o stáří lidské společnosti a o prvního člověka?“

„Jste první člověk, kterého slyším mluvit o počtu lidí v různých obdobích.“

„Kde jste prožil celý svůj život?“

„Nikoli blízko vás.“

Posluchači se znovu dali do smíchu a tleskali. Darrow se neovládl, otočil se k divákům a vyštěkl: „Proč nejste zticha?“ Za okamžik, když se diváci uklidnili, pokračoval: „Četl jste vůbec nějakou knihu o prvním člověku? Na příklad Fylerovu *Primitive Culture*, nebo Boase, nebo některou z velkých autorit?“

„Nemyslím, že jsem četl něco z toho, co uvádíte.“

„Četl jste vůbec něco?“

„Občas jsem něco četl. Ale nepokračoval jsem v tom, protože jsem nevěděl, že budu vystupovat jako svědek.“

„Nikdy jste se v životě nepokusil dovědět se něco o jiných lidech na zemi — jak je stará jejich kultura, jak dlouho žijí na zemi — či snad ano?“

„Ne, pane, jsem tak spokojen s křesťanským náboženstvím, že jsem nemarnil čas shledáváním důvodů proti němu. Vím všechno, čeho je mi třeba k životu a smrti.“

Darrow se na okamžik odmlčel.

„Myslíte, že svět byl stvořen v šesti dnech?“

„Nikoli v šesti dnech o čtyřicetihodinách.“

„Je to tak v bibli?“

„Ne, pane.“

„Věříte, Mr Bryane, že první ženou byla Eva?“

„Ano.“

„Věříte, že byla doslovně stvořena z Adamova žebra?“

„Věřím.“

„Zjistil jste někdy původ Kainovy ženy?“

„Ne, pane; přenechávám starost o ni agnostikům.“

„Myslíte, že slunce bylo stvořeno čtvrtého dne?“

„Ano.“

„A že předtím byl večer a ráno bez slunce?“

„Říkám prostě, že to je období.“

„Trvalo snad stvoření světa dlouhou dobu?“

„Mohlo trvat miliony let.“

„Dobrá. V pořádku.“

Darrow okamžik vyčkal, aby se toto přiznání ujalo.

„Věříte, že Evu svedl had?“ pokračoval pak.

„Věřím v to, co praví bible. Čtete bibli a odpovím vám.“

„Dobrá, vyhovím vám.“

Nepráteleství položím mezi tebou a mezi ženou, i mezi semenem tvým a semenem jejím; ono potře tabě hlavu a ty potřeš jemu patu. Ženě pak řekl: Velice rozmnožím bolesti tvé a počínání tvá, s bolestí roditi budeš děti, a pod mocí muže tvého bude žádost tvá, a ty potřeš jemu patu.

Je to tak správné?“

„Souhlasím.“

„A Bůh řekl hadovi: *Že jsi to učinil, zlořečený budeš nade všechna hovada a nade všechny živočichy polní; po břiše svém plaziti se budeš a prach žráti budeš po všechny dny života svého.*

Myslíte, že Bůh proto odsoudil hada, aby se plazil po břiše?“

„Věřím tomu.“

„Máte nějakou představu, jak se had pohyboval předtím?“

„Ne, pane.“

„Nevíte, zda chodil po ocase nebo jinak?“

„Ne, pane, nemohu to vědět.“

Odpověď vyvolala smích, který vyzněl spíše posměšně než humorně a Bryanovi se nelíbil. Zrudl a otočil se k soudci: „Vaše Ctihodnosti, myslím, že mohu přerušit své výpovědi. Darrow chce pouze poskrvnit bibli. Na jeho otázky odpovím najednou. Chci, aby veřejnost věděla, že tento člověk, který nevěří v Boha, chce zneužít soudního dvoru v Tennessee...“

„Protestuji proti vaší výpovědi,“ vybuchl Darrow, „osvobozuji vás pouze od pošetilých myšlenek, jimž nevěří žádný rozumný křesťan na světě.“

Soudce Raulston byl dotčen těmito hádkami. Odročil líčení, aby nedošlo k další srážce. Kolem Darrowa se seskupilo několik lidí, tiskli mu ruku a blahopřáli. Když odcházel, doprovázel ho hlouček diváků. Ohlédl se a viděl, že Bryan stojí jen s jedním přítelem. Neutrpěla bible, utrpěl William Jennings Bryan. Byl vystaven na posměch jako hlupák s dětinskými názory. Ale Darrow neměl pocit ani vítězství, ani štěstí; vzpomněl si příliš dobře na den, kdy vyšel z losangeleského soudu po přiznání viny bratří McNamarů, kdy po jeho boku zůstal jen jediný člověk a všichni ostatní se obrátili proti němu právě tak jako se nyní zdejší lidé obrátili proti svému vlastnímu přeborníku a mluvčímu.

V tisku byl Bryan potírán ještě hůře, hlavně od úvodníkářů.

Bugs Baer vypustil svůj jedovatý humor na otce i syna: „Jsou tu teď dva Williamové Jenningsové Bryanové. Když Darrow vešel dnes ráno do soudní síně, viděl oba Bryany, sedící na dvou prakticky prázdných židlích. Porota rozhodla, že jsou dva Bryanové a že nemají polehčující okolnosti. Mladší je skvělý řečník jarmarečnického typu, který omylem považuje gesto za argument a zvýšený hlas za důvod.“

Will Rogers se pokusil vylíčit příhodu humorně, ale pak skončil velmi vážně: „Mám Bryana rád, ale když tvrdí, že toto jest jeho životním cílem, že jej bude obhajovat před různými soudy a na-

konec jej vtělí jako dodatek k ústavě Spojených států, že z něho udělá politickou a presidentskou záležitost, pak se mylí. Mylí se více než kdykoli předtím. Jiné věci, v nichž se mylil, nenatropily mnoho zla, ale nyní se pokouší rozpoutat kolem bible politickou kampaň. To neměl nikdy dělat. Může si z Tennessee udělat vedlejší jeviště Ameriky, ale nesmí pořádat pouliční karneval po celých Spojených státech.“

Příštího dne soudce Raulston rozhodl, aby Bryan dále nevypovídal jako svědek a aby jeho předchozí výpovědi byly škrtnuty z protokolu. Příkaz škrtnout Bryanovo svědectví z protokolu byl ranou pro advokáty, kteří sem přijeli, protože jim odnímal poslední základnu pro obhajobu, ale zároveň byl jejich jediným úspěchem. Kdyby se Bryanovi bylo podařilo obhájit fundamentalistický výklad bible, byl by asi směl dále vypovídat jako svědek. Rozhodnutí soudce Raulstona bylo příznáním Bryanova neúspěchu a porážky.

Proces byl skončen. Byli zavoláni porotci. Darrow žádal, aby obžalovaného odsoudili, aby případ mohl být předložen nejvyššímu soudu státu Tennessee. Porota chmurně vyhověla Darrowovi i instrukcím soudce Raulstona a našla Scopesa vinným. Soudce mu vyměřil pokutu sto dolarů a pak pronesl závěrečný proslov: „Někdy je odvážné hledat pilně pravdu, která může rozrušit naše ustálené pojmy a názory. Někdy je odvážné hlásat pravdu nebo stát za činem, který odporuje veřejnému citění. Člověk, který je dost silný, aby hledal pravdu, našel ji a hlásal přes odpor všech, je velký člověk.“

Cít, z něhož vytryskla tato slova, považoval Darrow za jemný a ušlechtilý; přál si, aby se byl v procesu projevil dříve.

9

Z daytonských ulic zmizely stánky s horkými párky a s limonádou. Hlavní štáb protivývojovců odklidil své kiosky s knihami. Cizí náboženské sekty složily své stany a vrátily se domů. Z ulic zmizely prapory, vlajky, transparenty a opičky a Dayton se vrátil k svému klidnému a pokojnému životu. Reportér knoxvillského *Sentinel* zpíval rekviem: „Nad malým městem ve státě Tennessee se vznáší mrtvý klid. Jediným návštěvníkem soudní budovy je občas někdo, kdo byl přítomen procesu a něco v ní zapomněl. V hodině, kdy v dřívějších dnech bylo zahajováno líčení, přichází advokát žaloby Sue Hicks, projde dvorem a vystupuje zvolna po schodech. Místo, aby ho sledovaly zástupy dychtivých diváků, nevšimne si ho ani hlouček bosých kluků, hrajících si u vchodu.“

Darrowovi odjeli s přáteli do Smoky Mountains, aby si odpočinuli. Bryan zůstal v Daytonu a připravoval k tisku závěrečnou řeč, kterou mu nebylo dovoleno pronést před soudem, k vydání jednoho z nejtemnějších, nejzmatenějších a nejméně srozumitelných dokumentů oné doby. V neděli dopoledne řečnil v sousedním městě a oznámil posluchačům svůj úmysl. Chtěl rozpoutat celonárodní kampaň, aby školy byly donuceny vyučovat vývojové nauce jenom jako teorii a nikoli jako vědě, a aby všichni učitelé, kteří by vyučovali vývoji jako vědě a nikoli jako teorii, byli propuštěni. Při návratu do Daytonu se vážně pohádal se ženou a připustil, že ač musí pokračovat ve svém boji proti vývojové teorii, musí být opatrný a nedotýkat se náboženského přesvědčení jednotlivců, protože by se prohrěšil nesnášenlivostí.

Po návratu do Daytonu si přes úmorné polední vedro pochutnal na obvyklém přebohatém obědě. Pak se uložil, aby si zdříml, a ve spánku zemřel.

Clarence a Ruby byli právě na vrcholku Smoky Mountains, když byli vyrozuměni o Bryanově smrti. Vrátili se do Daytonu. Když reportéři oznámili Darrowovi: „Lidé si tu vykládají, že Bryan zemřel po vašem výslechu na srdeční mrtvici,“ pokrčil jen rameny a zamručel tak tichým hlasem, že ho reportéři neslyšeli: „Nezemřel na srdeční mrtvici, nýbrž na přečpaný žaludek.“ Nahlas řekl: „Jeho smrt je velkou ztrátou pro americký národ.“

Odvolání před nejvyšším soudem v Tennessee se projednávalo téměř až za rok. Darrow ve svém odůvodnění shrnul svou filosofii svobody lidského myšlení. Ačkoli přelíčení v Nashvillu bylo důstojnější než v Daytonu, rozpoutaly se při něm tytéž vášně a předsudky a posluchači, kteří obléhali soudní budovu, zaplavili soudní síň a divoce tleskali.

Nejvyšší soud v Tennessee zrušil nálezu soudu v Daytonu pro zmatečnost, protože pokutu nevyměřila porota, nýbrž soudce; byla to zřejmá politická vytáčka. Dva soudci tvrdili, že protivývojový zákon neodporuje ústavě; třetí hájil názor, že sice neodporuje ústavě, ale nevztahuje se nikterak na Scopesův případ. Čtvrtý byl přesvědčen, že ústavě odporuje.

„Vždycky máme alespoň jednoho!“ zavrčel Darrow. „Amen!“

Scopesův případ skončil ještě jiným vítězstvím věci svobody: Bryan a jeho fundamentalistické učení bylo uvedeno v pochybnost, doslovný výklad bible byl otřesen a Bryanova universita v Daytonu, kde mělo být zavedeno vyučování fundamentalismu, nepokročila dále než k vykopání díry do země, v kterémžto stavu zůstala. Studenti vysokých škol v Tennessee četli o vývoji, vědecké bádání o pů-

vodu člověka pokročilo, soudce Raulston byl ochoten si přečíst Darwinovy spisy *O původu druhů* a *O původu člověka*. Vědečtí pracovníci, kteří se zabývali tímto případem, vyslovili Darrowovi svou upřímnou úctu k jeho schopnostem, vysokým cílům, poctivosti, mravnímu citění a idealismu.

Největším uspokojením pro Clarence Darrowa však bylo, že mladí lidé v Daytonu uspořádali na jeho počest taneční zábavu. Tato skromná pocta se mu zdála být dobrou předzvěstí.